

# **Imperatiivimuodot suomi toisena ja vieraana kielenä -alkeisoppikirjojen dialogeissa**

Anna-Maria Peltomäki

Tampereen yliopisto

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

Suomen kieli

Pro gradu -tutkielma

Joulukuu 2013

Tampereen yliopisto  
Suomen kieli  
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

PELTOMÄKI ANNA-MARIA: Imperatiivimuodot suomi toisena ja vieraana kielenä -  
alkeisoppikirjojen dialogeissa

Pro gradu -tutkielma, 60 sivua  
Joulukuu 2013

---

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan suomi toisena ja vieraana kielenä - alkeisoppikirjojen dialogeissa esiintyviä imperatiivimuotoja. Suomen kielessä imperatiivimuodolla ilmaistaan paljon muutakin kuin käskyä ja tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaisissa eri merkitystehtävissä imperatiivimuodot aineiston oppikirjojen dialogeissa esiintyvät. Lisäksi huomiota kiinnitetään imperatiivimuotojen yhteydessä käytettyihin kohteliaisuusstrategioihin. Havaintoja tehdään lopulta myös siitä, miten eri oppikirjat eroavat toisistaan imperatiivimuotojen esittelyn osalta ja toimivatko imperatiivimuodot paitsi etu- myös jälkijäsenenä.

Tutkimusaineisto koostuu viidestä eri alkeisoppikirjasta: *Aletaan!*, *Suomen mestari 1 ja 2*, *Hyvin menee! 1*, *Suomen kielen tikapuut 1 ja 2* sekä *Suomi sujuvaksi 1*. Nämä kaikki oppikirjat ovat ns. suomea suomeksi -oppikirjoja, joissa ei käytetä apukieliä. Aineistoni oppikirjat sisältävät yhteensä 167 dialogia ja yhteensä 266 imperatiivimuotoa. Jokaisessa oppikirjassa on vähintään yksi mutta alle kaksi imperatiivimuotoa yhtä dialogia kohden.

Tutkimus osoittaa, että yleisin merkitys imperatiivimuodolle on kehoitus. Näin on kaikissa muissa aineistoni oppikirjoissa paitsi *Suomen mestari 1 ja 2* -kirjoissa. Toiseksi yleisin merkitys on ehdotus ja vasta kolmantena seuraa käsky. Imperatiivimuodot esiintyvät aineistossani sekä etu- että jälkijäsenenä.

Imperatiivin käytön monipuolisuudessa ja kohteliaisuusstrategiana toimivien liitepartikkelien käytössä on eroja oppikirjojen välillä. Yhteensä oppikirjat tarjoavat imperatiiville 16 erilaista merkitystä. *Suomen mestari 1 ja 2* -kirjoissa merkityksiä on yhteensä 5, *Aletaan!*- ja *Suomen kielen tikapuut 1 ja 2* -kirjoissa 9 ja *Hyvin menee! 1*- ja *Suomi sujuvaksi 1* -kirjoissa 12. Liitepartikkeleja käytetään eniten *Hyvin menee! 1* -kirjassa, jossa niitä käytetään 10 imperatiivimuodon yhteydessä. *Aletaan!*-kirjassa liitepartikkeli on yhdistetty yhteensä 4 imperatiivimuotoon ja muissa aineistoni kirjoissa yhteen. Lisäksi imperatiivimuodon persoonamuotojen esittelyssä on eroja: monikon 2. persoonan imperatiivi esiintyy kolmessa aineistoni kirjassa vain kerran tai ei kertaakaan, mutta *Aletaan!*-kirjassa se esiintyy 5 kertaa ja *Suomen kielen tikapuut 1 ja 2* -kirjoissa 8 kertaa.

Avainsanat: pro gradu -tutkielma, suomi toisena ja vieraana kielenä, imperatiivimuoto

# SISÄLLYSLUETTELO

<b>1 JOHDANTO</b>	<b>1</b>
<b>1.1 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TAVOITTEET</b>	<b>1</b>
<b>1.2 SUOMI TOISENA JA VIERAANA KIELENÄ</b>	<b>2</b>
<b>1.3 OPPIKIRJAT JA AINEISTO</b>	<b>4</b>
<b>2 TEOREETTISTA TAUSTAA</b>	<b>13</b>
<b>2.1 IMPERATIIVI</b>	<b>13</b>
2.1.1 Imperatiivi direktiivinä	14
2.1.2 Imperatiivi ilman direktiivistä merkitystä	18
<b>2.2 VIERUSPARIT</b>	<b>19</b>
<b>2.3 KOHTELIAISUUDESTA</b>	<b>22</b>
<b>3 IMPERATIIVIT DIALOGEISSA</b>	<b>29</b>
<b>3.1 IMPERATIIVI VIERUSPARIN ETUJÄSENEÄ</b>	<b>30</b>
3.1.1 Käsky	30
3.1.2 Kielto	33
3.1.3 Kehotus	34
3.1.4 Pyyntö	36
3.1.5 Ohje	37
3.1.6 Ehdotus	38
3.1.7 Toivotus	41
3.1.8 Kutsu	41
3.1.9 Huomionkohdistin	42
<b>3.2 IMPERATIIVI VIERUSPARIN JÄLKIJÄSENEÄ</b>	<b>43</b>
3.2.1 Neuvo	43
3.2.2 Lupa	45
3.2.3 Lupautumisen vastaanotto	46
3.2.4 Ehdotuksen vastaanotto	47
3.2.6 Suostuttelu	48
3.2.7 Vahvasti samanmielinen vastaus	49
3.2.8 Päivittely	50
<b>3.3 VERTAILUA OPPIKIRJOJEN VÄLILLÄ</b>	<b>50</b>
<b>3.4 POHDINTAA</b>	<b>54</b>
<b>4 LOPUKSI</b>	<b>56</b>
<b>LÄHTEET</b>	<b>58</b>

# 1 JOHDANTO

## 1.1 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TAVOITTEET

Suomea toisena tai vieraana kielenä opiskelevat opiskelijat saattavat pitää oppikirjaansa luotettavampana kuin opettajaansa. He voivat kyseenalaistaa opettajan käyttämien muotojen korrektiuden, jos oppikirja ei tällaisia muotoja ole tuonut esille.

Tämän työn tarkoituksena on tarkastella viiden suomi toisena ja vieraana kielenä -alkeisoppikirjojen dialogeja ja selvittää, millaisissa erilaisissa merkitystehtävissä imperatiivimuodot niissä esiintyvät eli toisin sanoen, millaisia malleja imperatiivimuotojen käytöstä alkeisoppikirjat tarjoavat suomi toisena ja vieraana kielenä -opiskelijoille.

Prototyyppisesti käskyä ilmaistaan imperatiivimuodolla (ISK 2008: 1647), mutta imperatiivin käyttö ei rajoitu vain siihen. Suomen kielessä imperatiivilla voi käyttöyhteydestä riippuen ilmaista monia asioita aina ehdotuksesta kehotukseen (ISK 2008: 1645), kun taas esimerkiksi englannissa imperatiivin käyttö saattaa useissa yhteyksissä kuulostaa epäkohteliaalta (Alho – Kauppinen 2008: 102).

Imperatiivimuodon merkitys määräytyy viime kädessä kontekstin mukaan, ja tässä tutkimuksessa kiinnostus kohdistuu myös siihen, millaisissa konteksteissa alkeisoppikirjat imperatiivia käyttävät: toimiiko imperatiivimuoto alkeisoppikirjojen dialogeissa vierusparin etu- vai jälkijäsenenä? Tyypillisesti imperatiivi esiintyy nimenomaan etujäsenenä, mutta se voi toimia myös jälkijäsenenä (ISK 2008: 1657).

Haluan myös selvittää, miten eri kirjat eroavat siinä, kuinka laajasti ja monipuolisesti ne esittelevät imperatiivimuotojen käyttömahdollisuuksia.

Imperatiivimuotoihin voi usein myös liittyä tietynlainen jyrkkyys, jota voidaan tarvittaessa pehmentää esimerkiksi liitepartikkelien avulla (Lampinen 1990: 87). Imperatiivimuotojen käytön tutkimiseen liittyvät kiinteästi näin ollen myös suomen kielen kohteliaisuusstrategiat. Teen huomioita myös mahdollisista kohteliaisuusstrategioista, joita käytetään imperatiivimuotojen yhteydessä.

Suomi toisena ja vieraana kielenä -alan tutkimus on vielä suhteellisen nuorta, mutta koko ajan yhä tärkeämpää, sillä viimeisen kymmenen vuoden aikana maahanmuuttajien määrä Suomessa on kaksinkertaistunut (Tilastokeskus 2012). Yksin Tampereen yliopistossa on tällä vuosituhanella julkaistu aiheesta yli kymmenen pro gradu -tutkielmaa. Viimeisimmistä Suomessa tehdyistä tutkimuksista aiheeltaan omaa tutkielmaani ehkä lähimpänä on keväällä 2012 Helsingin yliopistossa väitelleen Johanna Tannerin väitöskirja *Rakenne, tilanne ja kohteliaisuus – Pyynnöt S2-oppikirjoissa ja autenttisissa keskusteluissa*, jossa Tannerin tutkimuksen kohteena ovat nimenomaan dialogit suomi toisena ja vieraana kielenä -oppikirjoissa.

## **1.2 SUOMI TOISENA JA VIERAANA KIELENÄ**

Käsitteitä suomi toisena kielenä ja suomi vieraana kielenä on käytetty jo 1990-luvun alusta lähtien osaksi rinnakkain ja osaksi tarkoittamassa eri asioita. Sirkku Latomaa ja Veli Tuomela (1993: 239–242) erittelevät käsitteet siten, että suomi toisena kielenä -opetus tarkoittaa sitä opetusta, jota opetetaan ja opitaan Suomen rajojen sisällä, omaksutaan kieliyhteisön parissa. Tällä ei kuitenkaan tarkoiteta, että suomi olisi silloin järjestyksessä kielen käyttäjän ”toisena” oppima kieli, vaan kaikki ensikielen jälkeen opitut kielet katsottaisiin kielenkäyttäjän toisiksi kieliksi. Suomi vieraana kielenä -opetus puhtaimmillaan tarkoittaisi siis suomen kielen opetusta ulkomailla, suomenkielisestä kieliyhteisöstä irrallaan. Koska näitä käsitteitä kuitenkin paikoitellen käytetään rinnakkain ja yhdessä, kutsun tutkielmassani tästä eteenpäin suomi toisena ja vieraana kielenä -opetusta yksinkertaisesti S2-opetuksiksi.

S2-opetuksen ja sen tutkimuksen tarve on lisääntynyt huomattavasti viimeisen 20 vuoden aikana. Nykyiset kielenoppimisen teoriat perustuvat sellaisiin kieliin, joista suomi eroaa jo rakenteensa puolesta. Vuonna 1996 käynnistettiin Jyväskylän yliopistossa S2-tutkimusta kartoittava hanke, jonka tarkoituksena oli selvittää millaista S2-tutkimusta on jo tehty ja millaiselle tutkimukselle olisi erityisesti tarvetta. Ensimmäiseksi hanke julkaisi bibliografian, joka laadittiin S2-alalla työskentelevien tarpeisiin. 1990-luvun lopulla hanke hahmotteli pääpiirteittäin jo saatuja tuloksia. Esille nousi muun muassa se, että äännejärjestelmien tutkiminen on selkeästi jäänyt taka-alalle, kun taas suurin osa tutkimuksesta koskee suomen kielen taivutuksen oppimista. Ulkomaalaisten taivutusvirheitä tarkastelevia pro gradu -tutkielmia valmistui jo nelisen kymmentä vuotta sitten. Sanaston tutkimuksen osalta suuri osa tutkimuksesta on keskittynyt suomenruotsalaisten ala-aste-ikäisten suomen oppimiseen. (Aalto – Latomaa – Suni 1997: 530 - 531.)

Vuorovaikutustaitoihin ja -tilanteisiin keskittyvä tutkimus on lisääntynyt runsaasti 1990-luvulta lähtien ja jo 1980-luvulla on keskusteltu oikeellisuudesta ja ymmärrettävyydestä. On omaksuttu näkemys, jonka mukaan kieli on nimenomaan vuorovaikutuksen väline ja kielitaito täten kommunikatiivinen taito. (Aalto – Latomaa – Suni 1997: 539 - 541.) 2010-luvulla tämä tarkoittaa huomion keskittämistä siihen, miten tämän kielitaitokäsityksen saisi sovellettua itse opetukseen. Jokainen opettaja tulee omilla valinnoillaan ilmentäneeksi omaa kielitaitokäsitystään: Valitsemalla tietyt sisällöt, menetelmät ja materiaalit opettaja valitsee ne asiat, joita itse pitää tärkeinä. Muun muassa tasapaino sen välillä onko rakenteiden tarkka hallinta todella olennaista vai voiko niihin keskittyminen vaikeuttaa tai jopa estää kielitaidon kehittymistä, mietityttää monia opettajia. (Kokkonen – Tanner 2008: 9.)

Sosiaalisten normien ja käytänteiden hallinnasta on käyty kriittistä keskustelua S2-opetusalan ammattilaisten keskuudessa. Pragmaattinen tutkimus on keskittynyt tutkimaan puheakteja, erityisesti kysymyksiä, käskyjä ja pyyntöjä. Tulokseksi on muun muassa saatu, että kielenoppijan ilmaukset saattavat olla

lyhyitä ja tylyjä, koska kielenkäyttäjältä puuttuu keinot lieventää ja vahvistaa sanomaansa. Ilmausten tarkoitus tulee kylläkin ilmi, mutta kielenkäyttäjä voi joutua sosiaalisesti tukalaan tilanteeseen. (Aalto – Latomaa – Suni 1997: 539 - 541.) Tämän hetkissä kielitaidon taitotasokuvauksissa keskeisten käsitteiden joukkoon onkin noussut pragmaattinen kielitaito, jolla tarkoitetaan juuri kykyä mukauttaa oma kielenkäyttö erilaisiin tilanteisiin ja tarkoituksiin (Kokkonen – Tanner 2008: 10).

### **1.3 OPPIKIRJAT JA AINEISTO**

Uusia S2-oppikirjoja ilmestyy nykyään vuosittain ja vanhimmat edelleen käytössä olevat on julkaistu 1960-luvulla. Tällä hetkellä käytössä on siis kymmeniä oppikirjoja. Näistä erityisesti alkeisoppikirjoille on tyypillistä esitellä kieltä lyhyiden kirjoitettujen dialogien muodossa ja usein nämä dialogit on myös äänitetty. Dialogeihin osallistuu tyypillisesti kaksi tai kolme henkilöä ja heidän puheenvuoronsa ovat lyhyitä. Puheenvuorot on lisäksi rakennettu konventionaalisiksi vieruspareiksi. Dialogien luultavasti olennaisin tehtävä erityisesti alkeisopetuksessa on tarjota keskustelumalleja. (Tanner 2008: 166.)

Pyyntöjä S2-oppikirjojen dialogeissa ja autenttisissa keskusteluissa väitöskirjassaan verrannut Johanna Tanner (2012: 33) on todennut, että autenttiset keskustelut ja oppikirjadialogit eroavat toisistaan monilla tavoilla; autenttisissa keskusteluissa vuorot voivat olla todella lyhyitä ja lisäksi ei-kielellisiä. Oppikirjadialogeilla taas on tapana olla täydellisiä syntaktisesti ja myös rakentua täydellisiksi vieruspareiksi kuten esimerkiksi kysymys ja vastaus, pyyntö ja pyynnön vastaanottaminen.

Olen viimeisen viiden vuoden aikana opettanut suomea toisena ja vieraana kielenä kolmessa eri yliopistossa ulkomailla ja kahdessa yliopistossa Suomessa sekä ammatti-instituutissa, aikuiskoulutuskeskuksessa, työväenopistossa ja

ammattikorkeakoulussa. Olen siis ehtinyt tutustua erilaisissa oppilaitoksissa käytettäviin suomi toisena ja vieraana kielenä -oppikirjoihin.

Tämän tutkimuksen aineiston rajasin viiteen alkeisoppikirjaan, jotka on tarkoitettu luku- ja kirjoitustaitoisille aikuisopiskelijoille. Kaksi näistä oppikirjoista, *Suomen mestari* ja *Suomen kielen tikapuut*, on jaettu kahteen erilliseen oppikirjaan ja otan tarkasteluun molemmat osat. *Aletaan ja jatketaan!* -kirja taas on uudistettu ja yhdistetty versio *Aletaan!*- ja *Jatketaan!*-kirjoista, joista nimensä mukaisesti *Aletaan!* on tarkoitettu alkeisopetukseen. Tästä päivitetystä kirjasta otan siis tarkasteluun vain *Aletaan!*-alkeisoppikirjan sisältöä vastaavan osan.

Juuri alkeisoppikirjoihin keskityn niiden sisältämien runsaiden dialogien vuoksi. Monissa oppilaitoksissa suomen kielen opetus tapahtuu suureksi osaksi suomeksi ja erityisesti maahanmuuttajien opetuksessa opetuskielenä on yleensä yksinomaan suomi. Syynä tähän on muun muassa se, että läheskään kaikki maahanmuuttajat eivät puhu esimerkiksi englantia ja erityisesti maahanmuuttajista koostuvat suomen kielen kurssit ovat opiskelija-ainekseltaan varsin heterogeenisiä. Olenkin valinnut aineistooni vain niin sanotut ”suomea suomeksi” -alkeisoppikirjat, joissa ei käytetä mitään muuta apukieltä. Tällaisissa alkeisoppikirjoissa myös dialogien merkitys korostuu entisestään, kun kaikkia niissä esiintyviä muotoja ja merkityksiä ei voida selittää auki opiskelijan osaamalla kielellä. Aineistoni oppikirjat ovat lisäksi sellaisia kirjoja, joihin ei ole tarjolla lisämateriaalia esimerkiksi Internetissä eivätkä ne ole sidoksissa esimerkiksi television opetusohjelmaan.

Nykyään kielikursseilla saavutettavia taitotavoitteita ohjailee Eurooppalainen viitekehys (tästä eteenpäin EVK), jota kuvataan mm. Tampereen yliopiston Kielikeskuksen Internet-sivuilla seuraavalla tavalla:

”Eurooppalainen viitekehys on Euroopan neuvoston kehittämä kielten oppimisen, opetuksen ja arvioinnin yleiseurooppalainen kehys, joka määrittelee ja kuvaa kielitaidon kuutta taitotasoa peruskäyttäjätasolta taitavan kielenkäyttäjän tasolle asteikolla A1 - C2. Viitekehys toimii sekä opiskelijan



itsearviointiin että kielikurssien suunnittelun perustana. Lisäksi se toimii kansainvälisen kielenoppimisen arvioinnin pohjana esim. päätettäessä ulkomailla suoritettujen kieliopintojen korvaavuuksista.”.

([www.uta.fi/laitokset/kielikeskus/CEF](http://www.uta.fi/laitokset/kielikeskus/CEF).)

Aineistoni oppikirjojen tavoitteena on saada opiskelija kielitaito EVK:n taitotasolle A2. Jotkin oppikirjasarjat, kuten esimerkiksi aineistostani löytyvä suosittu *Suomen mestari*, jakavat A-tason kahteen osaan: ensimmäinen kirja vie opiskelijan EVK:n taitotasolle A1 ja toinen taas taitotasolle A2.

Opiskelijaa, jonka taitotaso on A2, kuvaillaan EVK:ssa seuraavin sanoin:

**Puhutun kielen** osalta kielenkäyttäjä:

Ymmärtää tarpeeksi kyetäkseen tyydyttämään konkreetit tarpeensa. Pystyy seuraamaan hyvin summittaisesti selväpiirteisen asiapuheen pääkohtia. Pystyy yleensä tunnistamaan ympärillään käytävän keskustelun aiheen. Ymmärtää tavallista sanastoa ja hyvin rajallisen joukon idiomeja tuttuja aiheita tai yleistietoa käsittelevässä tilannesidonnaisessa puheessa. Yksinkertaisenkin viestin ymmärtäminen edellyttää yleispuhekieltä, joka äännetään hitaasti ja selvästi. Toistoa tarvitaan melko usein.

Osaa esittää pienen, luettelomaisen kuvauksen lähipiiristään ja sen jokapäiväisistä puolista. Pystyy osallistumaan rutiininomaisiin keskusteluihin omista tai itselleen tärkeistä asioista. Voi tarvita apua keskustelussa ja vältellä joitakin aihepiirejä. Kielenkäyttäjän puhe on välillä sujuvaa, mutta erilaiset katkokset ovat hyvin ilmeisiä. Ääntäminen on ymmärrettävää, vaikka vieras korostus on ilmeistä ja ääntämisvirheitä esiintyy. Osaa kohtalaisen hyvin tavallisen, jokapäiväisen sanaston ja jonkin verran idiomaattisia ilmaisuja. Osaa useita yksinkertaisia ja myös joitakin vaativampia rakenteita. Laajemmassa vapaassa puheessa esiintyy paljon virheitä perusasioissa (esim. verbien aikamuodoissa) ja ne voivat joskus haitata ymmärrettävyyttä.

**Kirjoitetun kielen** osalta kielenkäyttäjä:

Ymmärtää pääasiat ja joitakin yksityiskohtia muutaman kappaleen pituisista viesteistä jonkin verran vaativissa arkisissa yhteyksissä (mainokset, kirjeet, ruokalistat, aikataulut) sekä faktatekstejä (käyttöohjeet, pikku-uutiset). Pystyy hankkimaan helposti ennakoitavaa uutta tietoa tutuista aiheista selkeästi

jäsennellystä muutaman kappaleen pituisesta tekstistä. Osaa päätellä tuntemattomien sanojen merkityksiä niiden kieliasusta ja kontekstista. Tarvitsee usein uudelleen lukemista ja apuvälineitä tekstikappaleen ymmärtämiseksi.

Selviytyy kirjoittamalla tavanomaisissa arkitilanteissa. Osaa kirjoittaa hyvin lyhyen, yksinkertaisen kuvauksen tapahtumista, menneistä toimista ja henkilökohtaisista kokemuksista tai elinympäristönsä arkipäiväisistä puolista (lyhyet kirjeet, muistilaput, hakemukset, puhelinviestit). Osaa arkisen perussanaston, rakenteet ja tavallisimmat sidoskeinot. Kirjoittaa yksinkertaiset sanat ja rakenteet oikein, mutta tekee virheitä harvinaisemmissa rakenteissa ja muodoissa ja tuottaa kömpelöitä ilmaisuja.

([www.oph.fi/ops/perusopetus/taitotasoasteikko.doc](http://www.oph.fi/ops/perusopetus/taitotasoasteikko.doc))

Tutkielmani tutkimusaineisto koostuu seuraavista oppikirjoista, joihin viitataan myöhemmässä analyysissäni niiden nimen perässä sulkeissa olevalla lyhenteellä.

Bessonoff, Salli-Marja – Hämäläinen, Eila 2011: *Aletaan ja jatketaan!* (s. 1 - 131) (ALE)

Gehring, Sonja – Heinzmann, Sanni 2010: *Suomen mestari 1.* (SUME1)

Gehring, Sonja – Heinzmann, Sanni 2012: *Suomen mestari 2.* (SUME2)

Heikkilä, Satu – Majakangas Pirkko 2002: *Hyvin menee! 1.* (HYME)

Kangasniemi, Heikki 2007: *Suomen kielen tikapuut - Alkeistaso 1.* (SUKITI1)

Kangasniemi, Heikki 2007: *Suomen kielen tikapuut - Alkeistaso 2.* (SUKITI2)

Kenttälä, Marjukka 2007: *Suomi sujuvaksi 1.* (SUSU)

Kaikissa aineistoni alkeisoppikirjoissa on runsaasti dialogeja, ja näin olenkin rajannut aineistoni ulkopuolelle erilaisissa sanasto- ja kielioppiharjoituksissa esiintyvät dialogit, joissa on esimerkiksi täydennettäviä aukkoja. Dialogit ovat pääsääntöisesti kirjakielisiä, mutta esimerkiksi *Suomi sujuvaksi* -kirjassa on runsaasti myös puhekielisiä dialogeja. Olen laskenut yhdeksi dialogiksi saman otsikon alle kootut pienemmät dialogit. Seuraavaksi esittelen lyhyesti jokaisen aineistoni kirjan.

### ***Aletaan!***

*Aletaan!*-alkeisoppikirja sisältää runsaasti dialogeja. Kirja on jaettu yhteensä 31 kappaleeseen, joista monissa on useita dialogeja kertovien tekstien lisäksi. Kirjassa seurataan suomalaisen perheen arkea ja monet dialogit koostuvatkin tämän perheen perheenjäsenten välisistä keskusteluista ja dialogit on rakennettu näiden henkilöiden vuorosanoiksi. Usein dialogia ennen, sen jälkeen tai dialogin välissä on myös kerrontaa.

Lukijalle tuttujen henkilöiden välisten keskustelujen lisäksi kirja sisältää myös pelkästään vuorosanaviivoin rakentuvia vuoropuheluita. Tällaisilla vuoropuheluilla on kokoava otsikko esimerkiksi *Miten löydän perille?* ja näin kaikki sen alle kootut vuoropuhelut käsittelevät suunnan kysymistä ja neuvomista. Lukijalle ei avata sen tarkemmin keiden välillä nämä keskustelut käydään.

Tutkimukseni ulkopuolelle olen tästä kirjasta rajannut hyvin lyhyet (kahden puheenvuoron) dialogit, joita on kirjan alkuosassa. Näissä ei mielestäni ole kysymys vuoropuheluista, vaan ne vain esittelevät erilaisia kysymyksiä ja vastauksia. Tutkittavia dialogeja *Aletaan!*-kirjassa on yhteensä 40.

### ***Suomen mestari 1 ja 2***

*Suomen mestari* -kirjoissa on yhteensä 17 kappaletta, 9 ensimmäisessä ja 8 toisessa oppikirjassa. Kappaleet sisältävät sekä dialogeja että kerronnallisia tekstikappaleita ja näiden yhdistelmiä. Joissakin kappaleissa on lisäksi *Puhutaan*-osio, jossa nimen mukaisesti keskustellaan, ja nämä osiot ovat kaikki dialogien muodossa.

Kaikissa *Suomen mestari* -kirjojen dialogeissa on selvillä kuka puhuu ja sen myötä lukijalle on koko ajan tiedossa myös keskustelijoiden välinen suhde. Kirjoissa on yhteensä 17 dialogia ja niissä kaikissa seikkailevat samat henkilöt; kolme nuorta maahanmuuttajaa ja suomalainen Mäkelän perhe. Heidän lisäksi keskusteluihin osallistuvat tarjoilijat, myyjät, virkailijat ynnä muut sellaiset.

### ***Hyvin menee! 1***

*Hyvin menee! 1* -kirja koostuu 23 kappaleesta, joihin sisältyy tekstien lisäksi 35 dialogia. Kirjassa esiintyy paljon henkilöitä, joista muutamiin keskitytään hieman tarkemmin. En kuitenkaan usko kaikkien opiskelijoiden muistavan, että kappaleessa 9 huoltomiehelle soittava Leena on sama Leena, joka kirjan alussa kertoi perheestään. Kirja ei sisällä täysin anonyymejä vuoropuheluita, mutta joukossa on keskusteluja, joiden osallistujat on nimetty esimerkiksi myyjäksi ja asiakkaaksi.

*Hyvin menee 1* -kirjassa on lisäksi kertomuksen muotoon kirjoitettuja vuoropuheluita, joissa dialogi on mielestäni kuitenkin niin vahva, että olen laskenut ne dialogeiksi ja ottanut ne mukaan tutkimukseeni.

### ***Suomen kielen tikapuut - Alkeistaso 1 ja 2***

Molemmissa *Suomen kielen tikapuut - Alkeistaso* -kirjoissa kaikkien kappaleiden päätekstit ovat dialogeja. Muutamassa kappaleessa on lisäksi ylimääräinen dialogi. Kirjoissa on yhteensä 39 kappaletta, niistä 20 kirjan ensimmäisessä osassa. Dialogeja on yhteensä 41.

Kirjojen keskiössä ovat vaihto-opiskelija Ben ja hänen suomalaiset ystävänsä sekä nuori äiti ja hänen tyttärensä Sanna. Dialogit käydään samojen henkilöiden välillä, ja jokaista vuoroa edeltää puhujan nimi. Kuten *Suomen mestari* -kirjoissakin myös *Suomen kielen tikapuut - Alkeistaso* -kirjoissa keskusteluihin voi osallistua myös myyjä tai muu sellainen.

### ***Suomi sujuvaksi 1***

*Suomi sujuvaksi 1* -kirja on dialogien rakenteelta aineistoni sekavin. Se sisältää 19 kappaletta, jotka koostuvat lyhyemmistä ja pidemmistä teksteistä, kirja- ja puhekielisistä pitkistä ja lyhyistä dialogeista sekä näiden yhdistelmistä. Kirja ei seuraa tiettyjä henkilöitä ja dialogien osanottajat jäävät usein lukijalle tuntemattomiksi. Joskus puheenvuoroa edeltää puhujan nimi, mutta henkilö harvemmin on kirjassa entuudestaan esitelty hahmo.

Keskustelun konteksti tarjotaan otsikoiden avulla. Lisäksi otsikoissa on ilmoitettu, jos sitä seuraava dialogi on puhekielinen. Dialogeja tässä kirjassa on yhteensä 37.

Aineistoni sisältää siis kolmenlaisia dialogeja. Kaikissa aineistoni oppikirjoissa on ainakin muutamia dialogeja, joissa keskustelijoiden nimet on merkitty ennen heidän vuoroaan.

#### ESIMERKKI 1

...

Sanna: Minä näin unta, että minulla oli pikkuveli!

Äiti: Voi ei, Sanna. **Älä ala** taas puhua siitä pikkuveljestä. **Usko** nyt, että sinulla ei ole pikkuveljeä!

Sanna: Mutta siinä unessa minulla oli pikkuveli. Me leikimme yhdessä.

...

(SUKITI1, s. 170)

Esimerkki 1:n kaltaisissa dialogeissa henkilöt ovat usein lukijalle jollain tavalla tuttuja tai lukijat ovat ainakin tietoisia heidän välisestä arvovaltasuhteestaan. Tämä on tärkeä tieto juuri imperatiivimuotojen yhteydessä.

*Aletaan!*- ja *Suomi sujuvaksi* -kirjoissa esiintyy myös pieniä dialogeja esimerkiksi *Lounastunnilla*-otsikon alla. Näissä dialogeissa lukijalle ei keskustelujen aiheen lisäksi anneta muuta tietoa. Vuorot on järjestetty vuorosanaviivoin ja monien otsikoiden alle on kerätty muodollisuusasteeltaan erilaisia keskustelunpätkiä. Molemmissa kirjoissa esitellään myös puhekielisiä dialogeja.

#### ESIMERKKI 2

TORILLA

...

- Päivää!
- Päivää!
- Mitä nuo luumut ovat kilo?
- Kolme euroa.

- No, **pistä** sitten muutama.
- Yksi euro ja 70 senttiä.

...

(SUSU, s. 59)

*Hyvin menee! 1* -kirjassa on perinteisten dialogien lisäksi myös kertomuksen muotoon kirjoitettuja vuoropuheluita:

### ESIMERKKI 3

Niina Mäkinen tulee juuri koulusta. Kotona odottaa isoisa Paavo, joka on käymässä tyttärensä perheen luona Kotkassa. Isoisa laittaa Niinalle ja itselleen voileipiä ja nyt he istuvat keittiön pöydän ääressä syömässä niitä ja juomassa kaakaota.

- Ukki, me puhumme koulussa nyt siitä, millaista oli ennen. **Kerro** minulle, millaista oli silloin, kun sinä olit pieni, Niina pyytää.

- Jaa, kävin pientä koulua. Silloin meillä ei vielä ollut kouluruokaa, vaan me toimimme eväät mukamme. Minulla oli usein mukana pari voileipää ja maitoa pullossa.

Mehua saimme juoda vain silloin, kun olimme sairaana, ukki kertoo.

...

(HYME, s. 164)

Kuten jo *Hyvin menee! 1* -alkeisoppikirjan esittelyssä mainittiin, vuorot ovat kuitenkin kertomuksissa niin selkeät, että olen ottanut ne mukaan aineistooni.

Tutkimukseni ulkopuolelle olen jättänyt kohteliaisuusfraaseiksi kiteytyneet imperatiivimuodot *ole hyvä* ja *olkaa hyvä*. Syynä tähän on se, että opiskelijat oppivat nämä muodot fraaseina hyvin varhaisessa vaiheessa opintojaan eivätkä järjestelmällisesti kiinnitä huomiota siihen, mistä verbin muodoista näissä fraaseissa on kyse.

Myös *nähdä*-verbin monikon 1. persoonan puhekielen imperatiivimuodon *nähdään* olen rajannut aineistoni ulkopuolelle silloin, kun se esiintyy selkeästi yksinomaan kiteytyneenä hyvästelyilmauksena, eikä ole tulkittavissa esimerkiksi ehdotukseksi tai kehotukseksi.

Kaikki tässä tutkielmassa käyttämäni esimerkit ovat joko aineistostani, jolloin ne on sisennetty ja numeroitu, tai itse keksimiäni.

## 2 TEOREETTISTA TAUSTAA

### 2.1 IMPERATIIVI

Imperatiivi lasketaan perinteisesti moduksiin kuuluvaksi, vaikka se ei ilmennä puhujan suhtautumista puhuttavana olevaan asiaan niin kuin muut modukset; indikatiivi, konditionaali ja potentiaali (Hakulinen – Karlsson 1979: 289). Se saatetaan myös toisinaan liittää deklaratiivin ja interrogatiivin, eli väite- ja kysymyslauseen, yhteyteen, modaalisten lausetyyppien järjestelmään. Useissa maailman kielissä juuri nämä kolme, myös interpersoonaisiksi vaihtokauppalausetyypeiksi kutsuttua, lausetyyppiä erotetaan toisistaan. Lauseiden perusmerkityksinä on joko antaa (deklaratiivi eli väitelause) tai odottaa informaatiota (interrogatiivi eli kysymyslause) tai odottaa puhuteltavalta toimintaa (imperatiivi). (Lauranto 2013: 156.)

Imperatiivi on prototyyppinen tapa muodostaa käsky (ISK 2008: 1647) ja tyypillisesti sen käskeminen kohdistuu läsnäolevaan tai kuviteltuun puhuteltavaan (Hakulinen – Karlsson 1979: 289). Aitojen käskyjen esittäjä on yleensä valtahierarkiassa ylempänä (Yli-Vakkuri 1986: 212).

Imperatiivilause on tyypillisesti verbialkuinen (ISK 2008: 1653) ja sillä on enemmän rakenteellisia rajoituksia kuin esimerkiksi väitelauseella: imperatiivin 2. persoona voi olla vain preesensissä. Lisäksi imperatiivin tunnus eroaa muiden modusten tunnuksista sillä, että imperatiivin 2. persoonassa persoona- ja imperatiivitunnus esiintyvät jakamattomana eli salkkumorfina. Imperatiivia ei voi myöskään muodostaa luonnehtivista ja eksistentiaalisista lauseista ja sen käytön ulkopuolelle jäävät myös sää- ja kvanttorilauseet sekä kokijarakenteet. (Hakulinen - Karlsson 1979: 289.) Esimerkiksi mainoskielessä jotkut näistä voivat kuitenkin olla mahdollisia: *"Veikkaa ja voita!"* (ISK 2008: 1649).



Imperatiivilauseessa verbi on yksikön tai monikon 2. persoonan muodossa (ISK 2008: 1648). Puhekielessä voidaan monikon 1. persoonan imperatiivia ilmaista passiivimuotoisella lauseella: *"Lähdetään uimaan."* (ISK 2008: 1654). On olemassa myös monikon 1. persoonan imperatiivimuoto, mutta sitä käytetään enää lähinnä uskonnollisissa teksteissä: *"Rukoilkaamme."* (ISK 2008: 1656). 3. persoonan muotoja ei enää ISK:n mukaan kutsuta imperatiiveiksi vaan jussiiveiksi (ISK 2008: 1648). Vanhemmissa kieliopeissa 3. persoonan muodot on kuitenkin laskettu imperatiiviin kuuluviksi (ks. esim. Penttilä 1969).

Seuraavissa alaluvuissa esittelen imperatiivin käyttöä ilmaisemassa erilaisia direktiivisiä merkityksiä sekä sen käyttöä ilman direktiivistä merkitystä.

### **2.1.1 Imperatiivi direktiivinä**

Termi direktiivi on määritelty Laurannon (2013: 169) mukaan eri yhteyksissä monilla eri tavoilla, mutta kaikista määritelmistä käy kuitenkin ilmi, että direktiiveissä on kyse vuorovaikutuksesta puhujan ja puhutellun välillä ja että käyttämällä direktiivistä ilmausta puhuja ohjailee puhutellun tekemistä, eli ei-kielellistä toimintaa.

Ison suomen kielopin (2008: 1646) mukaan direktiivillä tarkoitetaan ohjailevaa lausumaa, jolla käsketään, kehoitetaan, pyydetään tai neuvotaan puhuteltavaa toimimaan tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla. Direktiiveistä on aikaisemmin käytetty nimitystä "tahtomuksen puhefunktio" (Hakulinen – Karlsson 1979: 260), mutta ISK:n mukaan se on "– – yksipuolisen puhujalähtöinen eikä sisällä vastaanottajan (puhuteltavan) toimintaan tai tilaan vaikuttavaa ohjailevuuden piirrettä." (ISK 2008: 1646). Imperatiivilause on direktiivin prototyyppinen ilmaisutapa, mutta muitakin ilmaistyypppejä on konventionaalistunut tuomaan esille direktiivistä merkitystä. Imperatiivilause on varsin frekventti direktiivityyppi ystävien ja tuttujen välisissä arkikeskusteluissa (Lauranto 2013: 170). Direktiivit edellyttävät puhekumppanilta vastausta tai toimintaa, eli

kielellistä tai ei-kielellistä reaktiota. Erilaiset direktiivit tulevat viime kädessä tulkituiksi direktiiveiksi kontekstissaan. (ISK 2008: 1645.)

ISK (2008) luettelee direktiiveille 16 erilaista funktiota; käsky, kieltö, kehotus, pyyntö, ohje, neuvo, suositus, varoitus, ehdotus, muistutus, suostuttelu, kutsu, tarjous, lupa, toivotus ja vastaus pyyntöön. Nämä direktiivit ovat osittain päällekkäisiä ja spesifisyydeltään erilaisia (ISK 2008: 1645). Seuraavissa kappaleissa esittelen tarkemmin imperatiivin käyttöä eri direktiivien yhteydessä. Esimerkit ovat omiani.

### **Käsky**

Prototyypin tapaan muodostaa käsky on käyttää imperatiivilauseetta: *"Mene pois."* (ISK 2008: 1647). Käskyn jyrkkyysaste voi olla erilainen sanomisen sävystä ja tilanteesta riippuen (Penttilä 1963: 480). Käskyssä imperatiivimuotoon voi liittyä sävyartikkeli, kuten esimerkiksi *-kin*. Se jyrkentää käskyä: *"Pidäkin huolta, että tulet ajoissa."* (ISK 2008: 1672.) Myös sävyartikkeli *nyt* voi liittyä käskyyn (ISK 2008: 823).

### **Kieltö**

Direktiivistä kieltöä ilmaistaan esimerkiksi imperatiivin kieltomuodolla (*"Älä istu."*) (ISK 2008: 1676). Varsinaisen kieltosanan tai -morfeemin lisäksi lauseessa saattaa olla myös esimerkiksi erityinen kielteisyyttä ilmaiseva liiteartikkeli kuten *-kAAn* (Hakulinen – Karlsson 1979: 269).

### **Kehotus**

Kysymyslause, jossa verbi on indikatiivin preesensin 2. persoonassa tai passiivissa, on vakiintunut ilmaisemaan kehotusta (ISK 2008: 1661). Kehotusta voi kuitenkin ilmaista myös imperatiivimuodolla: *"Tulkaa sisään"* (ISK 2008: 1647). Imperatiivi lieventyy usein kehotukseksi myös käyttämällä *-s*-loppuliitettä tai *nyt*-sanain painottomia esiintymiä: *"Odottakaas hetki."* (Penttilä 1963: 480). Kehotusta voi lisäksi lieventää käyttämällä *-hAn*-partikkelia: *"Menehän jo."* (ISK 2008: 1673.) Myös *-pa*-pääte voi kieliopillistaa puhuteltavan kieltäytymisen

mahdollisuuden (Matihaldi 1979: 159). Rohkaisevissa kehotuksissa voidaan käyttää modaalipartikkelia *toki*: ”*Ottakaa toki lisää ruokaa.*” (ISK 2008: 1674).

### **Pyyntö**

Monet muodot ovat vakiintuneet ilmaisemaan pyyntöä. Sellaisia ovat muun muassa ilmisubjektiton kysymyslause, jonka verbi on indikatiivin preesensin 2. persoonassa tai passiivimuodossa (ISK 2008: 1661), kysymyslause, jossa *saada*-verbi on yksikön 1. persoonassa tai nollapersonassa (ISK 2008: 1662) sekä verbialkuinen väitelause, jossa verbi on konditionaalin preesensin myönteisessä tai kielteisessä muodossa (ISK 2008: 1659). Myös Imperatiivi voidaan tulkita pyynnöksi erityisesti, jos puhujalla ei ole arvovalta-asemaa: ”*Antakaa minun auttaa.*” (Hakulinen - Karlsson 1979: 292).

### **Ohje**

Ohjeissa käytetään usein imperatiivimuotoa: ”*Vatkaa munat ja sokeri.*” (ISK 2008: 1647). Verbin edellä voi, erityisesti kirjoitetuissa ohjeissa, olla puiteadverbiaali: ”*Vaaran uhatessa soita 112.*” (ISK 2008: 1653).

### **Neuvo**

Kasvatus- ja ohjailutilanteessa imperatiivimuoto tulee usein tulkituksi neuvoksi: ”*Pakkaa reppu valmiiksi illalla, niin aamulla on helpompi lähteä.*” (Hakulinen - Karlsson 1979: 292). Tilanteessa, jossa neuvon vastaanottaja on itse pyytänyt neuvoa, se voidaan ilmaista myös väitelauseella. Tällöin verbi on indikatiivin preesensin 2. persoonassa eikä lauseessa ole persoonapronominia. (ISK 2008: 1663.)

### **Varoitus**

Varoitusta voidaan ilmaista imperatiivilauseella: ”*Varo katolta putoavaa lunta.*” (ISK 2008: 1647). Lisäksi jos kieltoverbin yhteydessä käytetään *vain*-partikkelia, tulkitaan se varoituksena: ”*Älä vain lähde tuossa kunnossa ajamaan.*” (ISK 2008: 1674).

## Ehdotus

Muodollisissa tilanteissa verbialkuista väitelausetta, jonka verbi on konditionaalin preesensissä, voidaan käyttää ehdotuksena (ISK 2008: 1659). Ehdotus voidaan muodostaa myös käyttämällä lauseen alussa *jos(pa)*-partikkelia (ISK 2008: 1659). Passiivimuodolla, johon liittyy partikkeli *-hAn*, ilmaistu monikon 1. persoonassa voidaan tietyissä konteksteissa tulkita ehdotukseksi (ISK 2008: 1673). Ehdotus eroaa esimerkiksi pyynnöstä sillä, että ehdotukseen sisältyy ajatus siitä, että se on kuulijalle hyväksi: *"Lähtekää kävelylle!"* (Matihaldi 1979: 163). Myös *-s*-loppuliitteellinen imperatiivi voidaan tulkita ehdotukseksi: *"Annas minä näytän."* (Hakulinen – Karlsson 1979: 292).

## Suostuttelu

Suostuttelua voi ilmaista käyttämällä esimerkiksi *nyt*-partikkelia ja verbin konditionaalimuotoa tai toistamalla imperatiivimuotoa: *"Maista, maista"* (ISK 2008: 1645).

## Tarjous

Tarjous on kasvoja uhkaamaton toiminta ja sen direktiivisyyttä voi ilmaista imperatiivimuotoon yhdistetyn *-pA*-liitepartikkelin avulla: *"Tulkaapa maistamaan uutuustuotteita."* (ISK 2008: 1672).

## Lupa

Imperatiivit sisältävät myös sallimisen ja myönnön merkityksen ja varsinkin imperatiivin 3. persoonassa muodolla, eli jussiivilla, ilmaistaan näitä: *"Menköön sitten!"* (Penttilä 1963: 480). Myös erityisesti *vain*-partikkelia ja imperatiivia käyttämällä voidaan ilmaista lupaa *"Avaa vain ikkuna."* (ISK 2008: 1674).

## Toivotus

Kontekstista riippuen imperatiivilauseen voi tulkita myös toivotukseksi: *"Nauttikaa olostanne!"* (ISK 2008: 1647). Konventionaalistuneet toivotukset ovat yleensä 3. persoonassa imperatiivissa eli kyseessä on tällöin jussiivi: *"Kauan eläköön kuningas!"* (Yli-Vakkuri 1986: 216).

## **Suositus**

Jussiivit ilmaisevat usein myös suositusta: *"Asia hoidettakoon mahdollisimman pian."* (Hakulinen - Karlsson 1979: 291).

## **Vastaus pyyntöön**

Pyyntöön voidaan vastata imperatiivilauseella: *"Voinko ottaa vielä toisen palan?" – "Ota, ota."* (ISK 2008: 1657). Partikkeli *pois* esiintyy myös vastauksissa: *"Voinko ottaa vielä toisen palan?" – "Ota pois."* (ISK 2008: 1674).

### **2.1.2 Imperatiivi ilman direktiivistä merkitystä**

Imperatiivimuoto voi esiintyä lauseessa myös ilman direktiivistä merkitystä. Seuraavaksi esittelen kyseisiä käyttötapoja.

## **Adverbi**

Suomen kieliopillisten sijojen toissijaista käyttöä tutkinut Valma Yli-Vakkuri (1986: 216) nimittää faattiseksi imperatiiviksi *kuulla-* ja *katsoa-*verbien yksikön 2. persoonan imperatiivimuotoja, jotka ovat kehittyneet adverbeiksi. ISK taas luokittelee *kuule-*muodon kuuluvaksi huomionkohdistimien ryhmään, joka muodostuu sanoista, joilla etsitään vastaanottajan huomiota. *Katso-*muoto eroaa ISK:n mukaan huomionkohdistinten ryhmän jäsenistä, sillä sillä on pelkän huomionhakutehtävän lisäksi tehtävänä osoittaa, että vuoron tarkoituksena on selittää tai merkitä vuoron sisältämä tieto tärkeäksi. (ISK 2008: 858.)

## **Päivittely**

Joidenkin verbien imperatiivimuodot ovat konventionaalistuneet ilmaisemaan päivittelyä (joskus myös vannomista tai sadattelua): *"Taivas varjele!"* (Yli-Vakkuri 1986: 217).

## **Rinnastaisen yhdyslauseen alkuosa**

Eräiden rinnasteisten yhdyslauseiden alkuosana imperatiivilla ei ole direktiivin merkitystä. Jos imperatiivilauseetta seuraava lause on myös imperatiivimuotoinen,

on ilmaus lähellä konditionaalisen jos - niin -konstruktion merkitystä: *"Laita lapsi asialle, mene itse perässä"*. (ISK 2008: 1658.)

### **Ironinen väite**

Joskus tietyntylaisissa ilmauksissa yksikön 2. persoonan imperatiivi tulkitaan ironiseksi väitteeksi, joka kommentoi vaikeaa tai mahdotonta toimintaa: *"Yritä siinä sitten olla auktoriteetti."* Tällaisissa lauseissa voi esiintyä -pA tai esimerkiksi sanapari siinä sitten. (ISK 2008: 1658.)

### **Ehdotuksen vastaanotto**

Puhekumppanin ehdotukseen voidaan vastata myöntävästi imperatiivimuodolla: A: *"Lähdetään hei illalla ulos!"* B: *"Lähdetään vaan."* (ISK 2008: 1657).

### **Lupautumisen vastaanotto**

Myös lupautumisen vastaanottona voi toimia imperatiivimuoto: A: *"Mä lähetän sulle illalla vielä sähköpostia asiasta."* B: *"Joo, lähetä!"* (ISK 2008: 1657).

### **Vahvasti samanmielinen vastaus**

Vahvasti samanmielistä vastausta voi ilmaista sanoa-verbin myönteisellä tai kielteisellä imperatiivimuodolla: *"Älä muuta sano!"* (ISK 2008: 1657).

## **2.2 VIERUSPARIT**

Vieruspari on olennainen osa keskustelunanalyysin käsitteistöä. Keskustelunanalyysi taas on tutkimussuuntaus, joka pohjautuu Harvey Sacksin luentoihin, jotka hän piti Kaliforniassa vuosina 1964–1972. Sacks oli etnometodologian perustajan, Harold Garfinkelin, oppilas. Olennainen ajatus keskustelunanalyysissä on, että keskustelu ei ole mielivaltaista kaaosta, vaan se on selkeästi jäsentynyttä. Aineistona käytetään autenttisia nauhoitettuja keskusteluja. (Hakulinen 1997a: 13 - 15.)

Kuten puheaktiteoriakin myös keskustelunanalyysi käsittelee lausumia tekoina. Keskustelunanalyysissä teko käsitetään kuitenkin paljon moniulotteisemmin. Analysoinnin kohteena on paitsi se, miten keskustelijat esimerkiksi käskevät tai ehdottavat, myös se, miten puhujat luovat puheellaan identiteettiään. Keskustelunanalyysin kiinnostus kohdistuu siis siihen, mitä kaikkea puheenvuoroilla saadaan aikaiseksi. (Hakulinen 1997a: 13.)

Keskustelun rakenteesta on nostettu esiin kolme keskustelun jäsentyneisyyden muotoa: vuorottelujäsennys, sekvenssijäsennys ja korjausjäsennys (Hakulinen 1997: 16). Näistä erityisesti sekvenssijäsennys on tutkimukseni kannalta relevantti.

Vuorottelujäsennys tarkoittaa ihmisten sisäistämää normistoa, vuorotellen puhumisen säätelyä. Vuorottelu ja vuorotellen toimiminen on jatkuvasti osa ihmisten elämää. Se on sosiaalisen järjestäytymisen vuoro, joka näkyy muun muassa peleissä ja leikeissä, liikenteessä ja asioinnissa. Samalla kun lapset oppivat kielen, he oppivat myös vuorottelun. (Hakulinen 1997b: 32–33.)

Korjausjäsennys taas on termi, jota käytetään, kun puhutaan keskustelijoiden puhumisesta, puheen kuulemisesta ja puheen ymmärtämisessä esiintyvien ongelmien käsittelemisestä. Korjaus on tällöin prosessi ja tuloksena on mahdollisesti ratkaisu ongelmaan. Korjauksen voi aloittaa ja sen voi tehdä joko puhuja itse tai hänen keskustelukumppaninsa. (Sorjonen 1997: 111–112.)

Sekvenssijäsennys keskittyy tutkimaan sekvenssejä eli toisiinsa kytkeytyvien toimintojen muodostamaa jaksoa. Kun keskustelussa lausutaan puheenvuoro, se ennakoii aina jollakin tavalla sitä seuraavaa puheenvuoroa eli sitä millainen, jatko on odotettavissa. Jotkut puheenvuorot vaativat juuri tietyn tyyppisen seuraavan vuoron, toiset taas antavat enemmän liikkumatilaa. Keskustelu jäsentyy siis kiteytyneisiin toimintajaksoihin sekä toimintajaksoihin, jotka ovat rakenteeltaan löyhempiä. (Raevaara 1997: 75.)

Sekvenssijäsennyksen yhteydessä puhutaan vieruspareista. Vierusparilla tarkoitetaan kahden vuoron kokonaisuuksia, joiden välinen kytkös on erityisen vahva ja konventionaalistunut. Tällaisia vieruspareja ovat esimerkiksi tervehdys-vastatervehdys ja kysymys-vastaus. On tietenkin selvää, että jokaiseen kysymykseen ei saada vastausta, mutta jos näin tapahtuu, kysyjä mitä suuremmalla todennäköisyydellä tulkitsee tilanteen esimerkiksi niin, että kysymystä ei kuultu ja toistaa kysymyksen. (Heritage 1996 [1984]: 239-243.) Ei niin rutiininomainen ja sen myötä myös mutkikkaampi vieruspari on esimerkiksi ehdotus ja sen hylkääminen tai hyväksyminen (ISK 2008: 1197).

Vierusparin osat ovat määräjärjestyksessä, ja niitä kutsutaan etujäseneksi ja jälkijäseneksi (ISK 2008: 1197). Imperatiivilause toimii tyypillisesti vierusparin etujäsenenä, ja tällöin se edellyttää puhuteltavalta esimerkiksi käskyn noudattamista. Käskyä voi noudattaa vain toimimalla tai siihen voi reagoida kielellisesti. Tavallisesti kielellinen reaktio on dialogipartikkeli esimerkiksi *"Joo."*, mutta se voi olla lausekin: *"Joo, mä tuon."* (ISK 2008: 1657.)

Vaikka imperatiivilause on yleinen juuri etujäsenenä, voi se toimia myös jälkijäsenenä. Erilaisissa neuvottelutilanteissa imperatiivi voi olla esimerkiksi rohkaiseva vastaus luvan pyytämiseen: A: *"Voinks mä mennä sisälle?"*, B: *"Mene, mene!"*. Imperatiivi voi jälkijäsenenä ilmaista myös lupautumisen vastaanottoa: A: *"Mä soitan sulle, kun pääsen kotiin."*, B: *"Soita vaan!"*. Myös ehdotuksen vastaanottoa voidaan ilmaista imperatiivilla: A: *"Jos mä leivon vaikka pullaa?"* B: *"No leivo."* (ISK 2008: 1657.)

Monikon 1. persoonan imperatiivilauseella voidaan osoittaa suostumista edellisen vuoron ehdotukseen: A: *"Vuokrataanko illalla elokuva?"*, B: *"Vuokrataan!"*. Myös vastaus neuvoa pyytäviin tai ennakoiviin lausumiin voi olla imperatiivissa: A: *"Mitä mun nyt pitäis tehdä?"*, B: *"Soita sille ja sano, mitä sä ajattelet!"*. Lisäksi jos vastaus on vahvasti samanmielinen, voidaan käyttää imperatiivia: *"No sanos muuta!"* (ISK 2008: 1657.)



## 2.3 KOHTELIAISUUDESTA

Kohteliaisuudesta on viimeisen 20 vuoden aikana kirjoitettu paljon. Tutkimuksen kenttää ovat kuitenkin hallinneet Geoffrey Leechin sekä Penelope Brownin ja Stephen Levinsonin teoriat. Nämä ovat teoreettisen pohdinnan lisäksi antaneet välineitä todellisen aineiston analyysiin. (Tanner 2005: 475.) Esittelen seuraavaksi tarkemmin sekä Leechin, Brownin ja Levinsonin teorioita että suomen kielessä käytettyjä kohteliaisuusstrategioita.

Leechin ajatusten pohjana on H. Paul Grice luoma teoria. Tämän teorian perusteella keskustelu pohjautuu yhteistyön yrittämiseen. Grice on sitä mieltä, että keskustelulla on päämäärä, josta molemmat/kaikki keskustelijat ovat tietoisia. Grice on jakanut tämän yhteistyön periaatteen (*cooperative principle*) neljään kategoriaan, jotka jakautuvat maksiimeihin ja alamaksiimeihin. Määrään (*quantity*) maksiimien mukaan puhujan tulee antaa juuri oikea määrä informaatiota; ei liikaa eikä liian vähän. Laadun (*quality*) maksiimit ohjaavat puhumaan vain asioista, jotka tietää todeksi tai joista on tarpeeksi paljon tietoa. Suhteen (*relation*) maksiimit taas ohjaavat puhujaa pysymään asiassa ja tavan (*manner*) maksiimit olemaan selkeä. (Grice 1975: 45 – 47.)

Geoffrey Leech on kehittänyt Gricen maksiimiajatusta eteenpäin ja luonut muun muassa kohteliaisuusperiaatteen (*politeness principle*), joka jakautuu kuuteen kohteliaisuusmaksimiin. Tahdikkuuden (*tact*) maksimiin mukaan puhuja minimoi toisella aiheutuvan haitan ja maksimoi itselleen aiheutuvan haitan. Anteliaisuuden (*generosity*) maksimiin mukaan taas toisen saama hyöty maksimoidaan ja puhujan minimoidaan. Hyväksymisen (*approbation*) maksimista on kyse, kun toiseen kohdistuva kehu maksimoidaan ja moite taas minimoidaan. Vastaavasti vaatimattomuuden (*modesty*) maksimissa itseen kohdistuva kehu minimoidaan ja moite maksimoidaan. Yksimielisyyden (*agreement*) maksimi ohjaa minimoimaan erimielisyyden ja maksimoimaan yksimielisyyden keskustelijoiden kesken. Sympatian (*sympathy*) maksimiin mukaan myötämielisyys itsen ja toisen välillä maksimoidaan ja antipatia

minimoidaan. Leech tuo myös esille, että kohteliaisuuden kannalta olennaisimmat maksiimit ovat ne, jotka kohdistuvat toiseen. (Leech 1983: 131 – 133.)

Penelope Brown ja Stephen C. Levinson (1987) kuvaavat vuorovaikutuksen perustarpeita kasvojen käsitteen avulla. Heidän mukaansa kasvot (julkinen minäkuva) koostuvat positiivisista ja negatiivisista kasvoista, jotka täytyy vuorovaikutustilanteessa ottaa koko ajan huomioon. (Brown – Levinson 1987: 61–62.) Negatiivisilla kasvoilla on tarve toimia vapaasti ja säilyttää oma tila. Negatiivisia kasvoja uhkaavat siis tilanteet, joissa keskustelukumppani tulee liian lähelle, menee liiaksi henkilökohtaisuuksiin tai rajoittaa liikkumavapautta esim. pyytämällä. Myös se, ettei osoiteta kunnioitusta ylemmälle statukselle, loukkaa negatiivisia kasvoja. Negatiivinen kohteliaisuus pitää välimatkaa ja sen stereotypiat löytyvät mm. Japanista. (Brown – Levinson 1987: 62–64.) Positiiviset kasvot taas kaipaavat vahvistusta: tunnetta hyväksyttävyydestä. Ystävällisyys ja myönteisten emootioiden ilmaiseminen ovat tärkeitä positiivisen kohteliaisuuden muotoja. Positiivisia kasvoja uhkaavat tilanteet, joissa ilmaistaan erimielisyyttä tai esitetään syytöksiä tai kritiikkiä. Positiivinen kohteliaisuus taas on yleisintä Pohjois-Amerikassa. (Brown – Levinson 1987: 65–68.)

Kaikki kasvoja uhkaavat teot eivät ole yhtä uhkaavia, ja saman teon uhkaavuus riippuu aina tilanteesta. Brown ja Levinson (1987) esittävät, että siihen, kuinka uhkaavana eri teot koetaan, vaikuttaa kolme tekijää. Ensimmäinen tekijä on se, tuntevatko puhuja ja puhuteltava toisensa. Toisena tekijänä esitellään se, onko puhuja tai puhuteltava toista korkeammassa asemassa. Kolmantena tekijänä otetaan huomioon teon luokitus siinä kulttuurissa, josta on kyse. Kasvot ovat uhatuimmat tilanteessa, jossa keskustelukumppanit ovat mahdollisimman vieraita toisilleen ja heidän välillään vallitsee suuri statusero. (Brown – Levinson 1987: 74–77.)

Matti Larjavaaran (1999: 4–6) mukaan kohteliaisuutta on kaikki määrätyyppinen tavanmukainen käyttäytyminen eikä sen takana ole pakko olla aitoa pitämistä tai kunnioitusta. Hän on eritellyt erilaisia kohteliaisuuden lajeja, mutta korostaa, että mitkään kohteliaisuuden tyypit eivät ole kokonaan erotettavissa toisistaan.

Larjavaara esittää, että kohteliaisuustyyppit juontaisivat ihmisen biologis-sosiaalisesta perusluonteesta. Peruskohteliaisuudella Larjavaara tarkoittaa avointa katsetta, toisen puoleen kääntymistä, hymyä ja ystävällistä sanaa. Hänen mukaansa yleisin epäkohteliaisuuden kokemus syntyy juuri tilanteissa, joissa laiminlyödään peruskohteliaisuus: jätetään toinen huomiotta.

Muiksi kohteliaisuuden lajeiksi Larjavaara listaa statuskohteliaisuuden, jolla tarkoitetaan kohteliaisuutta toisen arvoasemasta johtuen. (Larjavaara 1999: 4–6.) Suomen kielessä käytetään monikon 3. persoonan muotoa yksikköisenä, kun ”teititellään” esimerkiksi vanhempaa ja/tai arvovaltaista ihmistä. Joskus jos puhuja ei tiedä, olisiko syytä teititellä, hän voi turvautua ”4. persoonaan”; tarjoilija voi esimerkiksi kysyä *”Syödäänkö täällä vielä vai vienkö astiat pois?”* Puhuttelussa suomalaiset käyttävät harvoin esimerkiksi arvonimeä tai ”rouvittelua”. (Yli-Vakkuri 2005: 191–193.) Statuskohteliaisuus luo välimatkaa keskustelijoiden välille. Ylempi ei halua ”laskeutua” liian alas, mutta välimatka palvelee helposti myös alempaa, voihan ylemmän status ja valta herättää pelkoa. Reviirikohteliaisuus on toisen koskemattomuuden ja yksityisen alueen kunnioittamista. Toisen yksityistä aluetta voi loukata mm. tuijottamalla tai tunkeutumalla seuraan. Läheisempikin ihminen voi loukata toisen reviiriä utelemalla liikaa yksityisasioista. Reviirikohteliaisuutta edustaa liian suoruden välttäminen ja tarpeellisen välimatkan pitäminen. Kumppanikohteliaisuus taas tarkoittaa kohteliaisuutta, jossa nimenomaan tuodaan esille, että ikä, asema tai muu arvo ei vaikuta keskustelun kulkuun. Ei vieroksuta toista hänen statuksensa takia. Pitämiskohteliaisuus kiteytyy hymyyn. Hymyllä tuodaan esille, että puhekumppani ei tunne olevansa toiselle vastenmielinen. Näin tyydytetään ihmisen tarvetta olla pidetty. (Larjavaara 1999: 4–6.)

Tuttuus ja vieraus vaikuttavat selkeästi kohteliaisuuteen. Nyky-Suomessa pyritään töissä, kodeissa ja kouluissa korostamaan yhteisöllisyyttä ja välttämään status- ja valtasuhteita. Reviirikohteliaisuus on erilaista erityyppisten tuttujen ja vieraiden kesken. Kumppani- ja pitämiskohteliaisuus eivät enää nykymaailmassa ole kovin erilaisia tuttujen ja vieraiden kesken. (Larjavaara 1999: 7.)

Suomen kielessä on vähemmän kohteliaisuusfraaseja kuin monissa muissa Euroopan kielissä. Tämä selittyy sillä yksinkertaisella seikalla, että suomen kielessä käytetään paljon suffikseja. Monet kohteliaisuuskeinot ovat siis kieliopillisia ja kohteliaisuutta ilmaistaan esimerkiksi lauserakenteilla. Tyypillisiä tapoja ilmaista kohteliaisuutta suomen kielessä on käyttää konditionaalimuotoa (*"Lähtisit mukaan."*), konditionaalimuotoista kysymyslausetta (*"Saisiko olla muuta?"*), kysymyslausetta, joka on menneessä aikamuodossa (*"Oliko tässä kaikki?"*) tai jopa negatiivista kysymyslausetta (*"Ei vessa ole käytössä?"*). Eräänä suomen kielen kohteliaisuuskeinona käytetään myös partitiivin käyttöä tilanteissa, joissa muuten sopisi myös genetiivi tai nominatiivi muoto (*"Sitten vielä nimeä alle."*). (Yli-Vakkuri 2005: 199–200.) Pyyntöjen, anteeksipyyntöjen ja kiitoksien yhteydessä jokapäiväisessä kanssakäymisessä käytetään myös sanoja *anteeksi* ja *kiitos*. (Yli-Vakkuri 2005: 198–199.)

Direktiiveihin, erityisesti pyyntöihin ja käskyihin, sisältyy ainakin jollain tasolla toisen ihmisen määräilyä. On siis tärkeää, että kielenoppijalle selvennetään jo varhain, millaisten muotojen käyttäminen saattaa lisätä konfliktin mahdollisuutta. (Muikku-Werner 1994: 155.) On olemassa ihmisiä, jotka suojelevat statustaan tai reviiriään niin tarkasti, että heiltä voi olla vaikea pyytää mitään. Toisaalta taas joku voi olla niin arka, ettei uskalla pyytää tai kysyä. Direktiivistä puhetekoa vaikeuttaa aina toisen vieraus tai ylempi asema. Siksi tarvitaankin keinoja pehmentämään direktiivisyyttä. (Larjavaara 1999: 7.) Myös puheena olevan asian ikävyys tai arkaluonteisuus voi vaikuttaa ilmaisuun (Brown – Levinson 1987: 79).

Esittelen seuraavissa kappaleissa tyypillisimpiä direktiivien kanssa käytettäviä kohteliaisuutta ilmaisevia rakenteita Arja Lampisen (1990) jaottelua mukaillen.

Käskyn ilmaiseminen kysyvästi on tyypillinen toimintakehotustapa (Green 1975, 121). Tällaiset toissijaiset käskyt muodostetaan suomessa -kO-kysymyksen muotoisiksi (*"Eveliina, avaatko ikkunan?"*). Näihin lausumiin ei odota vastaukseksi toimintaa, vaan puhuteltavalle annetaan ikään kuin mahdollisuus kertoa mielipiteensä, häntä ei vain käsketä. Näin vastapuolen ei kirjaimellisesti

odoteta toimivan välittömästi. (Lampinen 1990: 80.) Kun käytetään kielteistä kysyvää ilmausta, annetaan puhuteltavalle mahdollisuus luontevasti vastata kieltävästi, häntä ei pakoteta vastaamaan myöntävästi (*"Et lainaisi 100 euroa."*). Juuri kieltäytymismahdollisuuden antaminen tekee kieltolauseen käytöstä kohteliasta. (Brown – Levinson 1987, 173–175.)

Käyttämällä adverbeja *ehkä* ja *kai* voidaan lauseeseen luoda arveleva ja kysyvä sävy. Tietyssä kontekstissa, käskyn yhteydessä, arvelu voi saada kehotuksen merkityksen (*"Kai tulet takaisin."*). (Lampinen 1990: 83.) Imperfektin avulla voidaan ilmaista tungettelemattomuutta, se ikään kuin etäännyttää käsiteltävän asian puhehetkestä (Yli-Vakkuri 1986, 179). Imperfektia käyttämällä puhuja voi tuoda esille, että häntä hieman nolostuttaa esimerkiksi asian kysyminen toistamiseen (*"Mikä sinun nimesi oli?"*) (Lampinen 1990, 84).

Passiivilla ja geneerisellä yksikön kolmannella persoonalla epämääräistetään persoonaa. Tällainen impersonalistaminen on jossain määrin universaali piirre. (Brown – Levinson 1987: 190 – 192.) Impersoonallistamalla vältetään mainitsemasta spesifinen persoona, näin ei jouduta kohdistamaan sanoja erityisesti kehenkään. Passiivilla viitataan usein kuitenkin pelkästään puhuteltavaan. Tällainen käyttö sopii hyvin, jos esimerkiksi kieltä olisi muuten helposti tulkittavissa loukkaavaksi (*"Eeva, ei puhuta rumasti!"*). (Lampinen 1990: 84.)

Metatekstuaalinen kohteliaisuus on puhumisen aloittamisen ja itse sanomisen pehmentämistä. Varsinaisen sanottavan edelle voidaan sijoittaa jokin pehmentävä lause, mahdollisesti jo etukäteen pahoitella tulevaa loukkausta (*"Ajattelin vain kysyä, jos voisit avata ikkunan."*). Metatekstuaalisia kohteliaisuuden keinoja käytetään usein myös muiden kohteliaisuuskeinojen yhteydessä lisäämässä kohteliaisuutta. (Lampinen 1990: 88.) Kun halutaan tehdä ilmauksesta ehdollinen, käytetään yleisimmin konditionaalia. Ehdolliset ilmaukset ovat kohteliaita, koska ne eivät pakota puhuteltavaa eivätkä tivia vastausta. Kehotuksen funktiossa olevista *jos*-lauseista välittyy samanlainen ehdollisuus kuin konditionaalista (*"Jos Jaakko söisit jotain."*). (Lampinen 1990:

80.) Ilmauksista välittyy vaikutelma, jonka mukaan puheena olevan asian toteutuminen riippuisi jostakin ehdosta, jota ei kuitenkaan lausuta (Penttilä 1963: 476).

Kun taas halutaan etäännyttää, liitetään ilmaukseen esimerkiksi jokin sanoista *yksi, vain, vähän* ja näin vähätellään asian merkitystä (*"Anna vähän niitä saksia mulle."*). Tätä kutsutaan himmentämiseksi. Yleensä himmentämällä vältetään itsensä korostamista, mutta sitä voidaan käyttää myös esimerkiksi pyydetessä vähättelemään toiminnan aiheuttamaa vaivaa. (Lampinen 1990: 87.)

Erityisesti imperatiivimuotojen yhteydessä käytetään kohteliaisuusstrategiana liitepartikkeleja. Tällaisia kliittisiä sävypartikkeleja ovat *-hAn*, *-pA*, *-s* ja *-pAs* ja niitä käytetäänkin oikeastaan vain imperatiivimuotoisten direktiivien yhteydessä. (ISK 2008: 1672.)

Imperatiivin muoto on mahdollista myös kohteliaaksi tarkoitetuissa käskyissä säilyttää. Jyrkän käskyn sävy muuttuu, kun siihen yhdistetään pehmentävä *-pAs*-liitepartikkeli (*"Äläpäs huuda!"*). (Lampinen 1990: 87). Partikkelien *-pA* ja *-s* esiintyessä yhdessä, voi niiden lisäksi lauseessa esiintyä itsenäinen *nyt*-partikkeli. Niiden on mahdollista saada imperatiivi kuulostamaan vähemmän ehdottomalta kuin miltä se kuulostaisi ilman partikkelia (*"Laitapas nyt se puukko pois!"*). (ISK 2008: 1672.)

Partikkelia *-s* käytetään usein melko vähäisissä ja rutiininomaisissa kehotuksissa ja pyynnöissä (*"Annas kun näytän."*). Liitepartikkelille *-pA* on tavallista liittyä esimerkiksi lapsia komenteleviin ilmauksiin tai esimerkiksi tarjouksiin, jotka eivät uhkaa kasvoja. Liitepartikkeli *-pa* toimii liitepartikkelia *-s* selvemmin tilanteissa, joissa sosiaalisesti ylempi antaa direktiivin sosiaalisesti alemmalle (*"Tulepa tänne!", "Puepa nyt reippaasti!"*). Myös lukijoille osoitetuissa kehotuksissa on yleistä käyttää *-pa*-liitepartikkelia, jos käytössä on jokin mentaaliverbi (*"Miettikääpä asiaa oikein tosissanne."*). (ISK 2008: 1672.)

Partikkelia *-hAn* käytetään tyypillisesti direktiiveissä, kun sosiaalisesti samanarvoiset henkilöt puhuvat keskenään tai kun sosiaalisesti ylempi puhuu sosiaalisesti alemmalle. Partikkeli *-hAn* tuo mukanaan muistutuksen lisäsävyn ja voi näin vaikuttaa kehotusta lieventävästi (*"Menkäähän kirjoittamaan se raportti!"*). Kun partikkeli *-hAn* liittyy monikon 1. persoonan puhekieliseen imperatiivimuotoon se voidaan tulkita ehdotukseksi tai vetoavaksi pyynnöksi (*"Saadaanhan me tänään karkkia?"*). (ISK 2008: 1673.)

### 3 IMPERATIIVIT DIALOGEISSA

Tässä luvussa analysoin aineistossani esiintyviä imperatiiveja. Seuraava taulukko havainnollistaa, kuinka paljon, minkäkin persoonan imperatiivimuotoja aineistostani löytyy.

**TAULUKKO 1**

yksikön 2. persoona	monikon 1. persoona	monikon 2. persoona	yhteensä
174	77	15	266

Taulukosta 1 selviää, että imperatiiveja löytyy oppikirjoista yhteensä 266 kappaletta. Imperatiiveista 174 eli selkeästi yli puolet on yksikön 2. persoonan muodossa ja 77 monikon 1. persoonan puhekielen imperatiivimuodossa. Monikon 2. persoonan muodossa on vain 15 imperatiivia. Näistä 13 esiintyy *Aletaan!-* ja *Suomen kielen tikapuut* -oppikirjoissa. *Suomi sujuvaksi 1-* ja *Hyvin menee!* -kirjoissa monikon 2. persoonan imperatiivi esiintyy vain kerran ja *Suomen mestari* -kirjoissa ei kertaakaan. 3. persoonan imperatiivi eli jussiivi ei esiinny aineistossani lainkaan.

Erilaisia merkityksiä imperatiivimuodoille löytyy aineistostani yhteensä 16. Olen jakanut luvun alalukuihin siten, että niitä imperatiiveja, jotka esiintyvät vierusparin etujäsenenä analysoidaan luvussa 3.1 ja niitä jotka esiintyvät jälkijäsenenä analysoidaan luvussa 3.2. Molemmissa luvuissa analysoin imperatiivimuotoja niiden merkityksen mukaan järjestetyissä alaluvuissa. Luvussa 3.3 teen laskelmia siitä, millaisia merkityksiä imperatiivit saavat aineistoni dialogeissa eniten ja mitkä merkitykset taas jäävät vähemmälle. Lopuksi vertailen eri oppikirjojen tarjoamia malleja toisiinsa.



### 3.1 IMPERATIIVI VIERUSPARIN ETUJÄSENENÄ

Kuten jo aikaisemmista luvuista on käynyt ilmi, imperatiivi on tyypillisesti vierusparin etujäsenenä. Tässä alaluvussa analysoin niitä aineistoni imperatiiveja, jotka toimivat etujäsenenä. Olen jakanut luvun alalukuihin imperatiivien merkitysten mukaan.

#### 3.1.1 Käsky

Erityisesti käskyjen käyttöön vaikuttaa Yli-Vakkurin (1986: 212) mukaan vahvasti puhujien välinen valtasuhde ja aitojen käskyjen esittäjä onkin yleensä ylempänä valtahierarkiassa. Monissa aineistoni dialogeissa tehdäänkin selväksi, kuka puhuu ja kenelle. Tyypillinen tilanne käskylle on, kun vanhempi kääkee lastaan. Käskyjä aineistostani löytyy yhteensä 24 kappaletta ja niitä esiintyy neljässä oppikirjassa. Ainoa oppikirja, jonka dialogeissa ei esiinny käskyä, oli *Suomen mestari*.

Luvun ensimmäinen esimerkki on hyvin tyypillinen konteksti aineistoni käskyille. Keskustelu käydään äidin ja tyttären välillä.

#### ESIMERKKI 4

Sannan syntymäpäivä

Henkilöt: Äiti, Sanna

Sanna herää ja avaa silmänsä. Äiti seisoo sängyn vieressä ja hymyilee.

ÄITI: Hyvää huomenta, Sanna, ja hyvää syntymäpäivää!

SANNA: Huomenta, äiti. Olenko minä nyt neljä vuotta?

ÄITI: Olet, sinä olet jo iso tyttö.

SANNA: Saanko minä tänään sitten kakkua?

ÄITI: Saat, mutta et vielä. Sitten vasta, kun vieraat tulevat.

SANNA: Tulevatko minun kaikki ystäväni tänään meille?

ÄITI: No, melkein kaikki. Ainakin Mari ja Jenna ja Laura ja Emma. Ja Niemisen pojat.

SANNA: Tulevatko he nyt heti?  
ÄITI: Ei, vasta kahdelta. Siihen on vielä monta tuntia. Mutta **nouse nyt jo ylös**. Tässä on sinulle vaatteet.

...

(SUKITI1, s. 130)

*Suomen kielen tikapuut* -alkeisoppikirjojen dialogeissa esiintyvät aina samat henkilöt. Keskiössä ovat muun muassa esimerkin 4 Sanna ja äiti. Henkilöt ja heidän väliset suhteensa ovat siis kirjan käyttäjille tuttuja. Esimerkissä 4 annetaan kirjan käyttäjälle malli siitä, miten vanhemman ja lapsen välisessä kommunikaatiossa vanhempi voi käyttää imperatiivia käskynä. Esimerkissä 4 ”*nouse nyt jo ylös*” on lisäksi käytetty *nyt*- ja *jo*-partikkeleja vahvistamassa käskyä.

Käskyn muodostaja ei aineistoni dialogeissa aina ole lapsen vanhempi, vaan myös esimerkiksi muilla perheenjäsenillä voi olla korkeampi valta-asema nuorempaan perheenjäseneen nähden ja näin ollen heidän välisessä kanssakäymisessään käsky on luonnollinen direktiivi.

### ESIMERKKI 5

Television ääressä

Jari: Hei, nyt telkka auki! Sari, **mene** sanomaan Mikalle, että matsi alkaa.  
Sari: Mikä matsi?  
Jari: No jalkapallo-ottelu. **Mene nyt!**

Sari menee yläkertaan, ja pian Mika juoksee alas. Pojat istuvat television ääreen.

Sari: Minäkin haluan katsoa.  
Jari: No istu siinä, mutta **ole** hiljaa, että me kuullaan selostus.

...

(ALE, s. 83)

Myös *Aletaan*-oppikirjassa dialogien keskiössä on aina sama perhe. Lukijalle on jo kirjan alussa selvinnyt, että Jari, Mika ja Sari ovat sisaruksia ja että Sari on perheen kuopus. Esimerkissä 5 dialogista löytyy yhteensä neljä

imperatiivimuotoa, joista kolme on käskyjä. Toisessa käskyssä *"mene nyt"* on esimerkki 4:n tapaan käytetty *nyt*-partikkelia vahvistamassa käskyä.

Esimerkin järjestyksessään kolmas imperatiivimuotoinen lause *"No istu siinä"* on tulkittavissa käskyn sijaan luvan antamiseksi. Sari ilmaisee sitä edeltävässä vuorossa halukkuutensa katsoa peliä veljiensä kanssa ja imperatiivilla Jari myöntyy hänen pyyntöönsä.

Suurin osa aineistoni dialogeista on muodostettu repliikeiksi siten, että puhuja on aina kirjankäyttäjän tiedossa. *Suomi sujuvaksi* -kirjassa ei kuitenkaan ole aina selvillä, ketkä keskustelevat.

#### ESIMERKKI 6

MILTÄ KANAVALTA SE ELOKUVA TULEE? (puhekieltä)

- Älä viitsi! Miksi sä vaihdat kanavaa koko ajan? **Anna** mulle (= minulle) se kaukosäädin! Olet(ko) sä jotenkin hermostunut? Mikä sulla (= sinulla) on?
- Sieltä alkaa kohta yks hyvä leffa - Salainen agentti 007 - ja mä haluan nähdä sen.
- Miltä kanavalta se tulee? Mihin aikaan se alkaa?
- En mä muista tarkkaan. Se tulee kai ykköseltä joskus kymmenen jälkeen.
- **Kato** (= katso) lehdestä!
- Joo, mut ku (= mutta kun) mä en löydä sitä lehteä mistään.
- No, **kato** teksti-tv:stä!
- Niin, mut ku mä haluan nähdä, mitä tässä tapahtuu.

(SUSU, s. 158)

Esimerkissä 6 on kyseessä dialogi, joka käydään television ääressä ja jossa keskustelijoilla on molemmilla mahdollisuus käyttää kaukosäädintä. Kontekstista voi päätellä, että kyseessä on kuvaus dialogista, joka mitä luultavimmin käydään kotisohvalla joko sisarusten tai mahdollisesti pariskunnan välillä. Toisilleen tuttujen ihmisten välillä käskeminen imperatiivilla on myös mahdollista ja tästä *Suomi sujuvaksi* -kirja antaa mallin.

### 3.1.2 Kielto

Imperatiivin kieltomuotoja aineistosta löytyy yhteensä 19 ja ne ovat kaikki tulkittavissa kielloiksi. Aineistossani esiintyy sekä yksikön että monikon 2. persoonan imperatiivin kieltomuotoja.

#### ESIMERKKI 8

Tapahtui eräänä keskiviikkona

Henkilöt: Jussi ja Hannu, Pirjo

...

HANNU: Ai, teetkö sinä vieläkin niitä lapsenvahdin töitä?

PIRJO: Jostakinhan sitä rahaa täytyy saada.

JUSSI: Mitä, saako siitä rahaakin, kun vain vähän leikkii lasten kanssa?

HANNU: Jussi luuli, että se on sinulle vain harrastus.

PIRJO: **Älkää nyt viisastelko!** Kyllähän se on hauskaakin, mutta on se usein myös kovaa työtä.

JUSSI: Kuinka usein sinulla sitten on niitä töitä?

...

(SUKITI2, s. 102)

Esimerkissä 8 Pirjo kohdistaa kieltonsa sekä Hannuun että Jussiin ja käyttää siis monikon 2. persoonan imperatiivimuotoa. Pirjo käyttää lisäksi *nyt*-partikkelia vahvistamassa kieltoa. Jussi ja Hannu tottelevatkin häntä, sillä seuraavassa vuorossa Jussi vakavoituu ja kysyy lisätietoa Pirjon työstä.

Kieltoja löytyy aineistostani neljästä oppikirjasta. Vain *Suomen mestari* -kirjoissa ei esitellä kieltoja. Suuri yksittäinen kieltojen esiintymä löytyy *Aletaan!*-alkeisoppikirjan dialogista.

#### ESIMERKKI 9

Siivouspäivän keskusteluja

...

- **Älä tule** sisään likaiset kengät jalassa! Lattiat on juuri imuroitu. Jätä kengät eteiseen!

- Joo joo.
- **Älä jätä** takkia tuolille! Pane se naulakkoon!
- Juu juu.
- **Älä sekoita** sitä kaappia! Tavarat on juuri pantu järjestykseen.
- En en. Ai täällä on siivottu?

...

(ALE, s. 123)

Esimerkissä 9 ei tuoda ilmi, ketkä keskusteleivat, mutta oletettavasti kyse on vanhemman ja lapsen välisestä dialogista. Melko varmana voi ainakin pitää sitä, että kyseiset henkilöt asuvat samassa taloudessa. Dialogissa on myös paljon käskyjä, ja ne tuovat kieltoihin vahvan sävyn.

### 3.1.3 Kehotus

Kehotus on aineistoni yleisen imperatiivimuodon merkitys. Kehotuksia löytyy yhteensä 78 kappaletta eli noin kolmasosa kaikista imperatiivin merkityksistä. Jokaisessa aineistoni oppikirjassa tarjotaan useampi malli kehotukselle ja vain *Suomen mestari* -kirjoissa ehdotuksia esiintyy kehotuksia enemmän. Muissa kirjoissa kehotus on yleisin merkitys imperatiiville.

Liitepartikkelit voivat pehmentää käskyä ja tehdä siitä kohteliaamman eli usein muuttaa sen kehotukseksi. Tällaisia pehmentäviä liitepartikkeleja ovat esimerkiksi *-hAn* , *-pA*, *-s* ja *-pAs*. (ISK 2008: 1672.) Näistä kaikista kliittisistä sävyartikkeleista löytyy esimerkki aineistossani.

#### ESIMERKKI 10

Illalla kotona

Äiti: Essi! **Tuopa** minulle keittiöstä sakset!

Essi: Tässä. Äiti, saisinko mennä vielä vähäksi aikaa ulos? Mira ja Janitakin ovat siellä.

Äiti: Jos läksyt on kunnossa, niin saat mennä, mutta tule kotiin puolen tunnin päästä.

Essi: Joo, meillä ei ollu läksyä kuin enkusta. Heippa vaan!  
(HYME, s. 126)

Esimerkissä 10 äiti kehottaa tytärtään. Yksikön 2. persoonan imperatiivin on liitetty -pA-liitepartikkeli. Liitepartikkelia -pA käytetäänkin tyypillisesti myös tilanteissa, joissa vanhemmat kehottavat lapsiaan (ISK 2008: 1672).

Suurin osa aineistoni imperatiivimuodoista, joihin on liitetty partikkeli, löytyy *Hyvin menee! 1* -oppikirjasta, joka esittelee dialogeissaan myös -s- ja -pAs-liitepartikkelit. Kirjassa on kuitenkin liitepartikkelillisista imperatiiveista ehdottomasti eniten juuri esimerkin 10 kaltaisia imperatiivimuotoja, joihin on liitetty -pA-partikkeli.

Vaikka *Hyvin menee! 1* -kirjassa liitepartikkelillisiä muotoja esitelläänkin eniten, löytyy aineistoni jokaisesta kirjasta kuitenkin ainakin yksi imperatiivimuoto, jossa on liitepartikkeli, vaikkakaan *Suomen kielen tikapuut* -kirjoissa liitepartikkelia ei ole yhdistetty kehotukseen. Seuraavassa esimerkki *Aletaan!* -kirjasta.

#### ESIMERKKI 11

Mummon muistoja kylästä

...

Sarilla on vielä paljon kysymyksiä, mutta nyt mummo antaa hänelle valokuva-albumin ja sanoo:

- **Katselepas** tätä. Tässä on monta kivaa kuvaa. Tuossa on se talo, ja tuo pieni tyttö olen minä.

(ALE, s. 68)

Esimerkissä 11 mummi kehottaa lapsenlastaan Saria katselemaan valokuva-albumia. Kehotus on muodostettu yksikön 2. persoonan imperatiivimuodosta ja -pAs-liitepartikkelista. Tällaisen mallin lisäksi *Aletaan!*-kirja antaa malleja pelkän -s-liitepartikkelin käytöstä.

Kaikissa aineistoni kehotuksissa ei suinkaan ole käytetty liitepartikkelia. Suurin osa aineistoni kehotuksista onkin yksinkertaisesti imperatiivimuotoja.

### ESIMERKKI 12

Tupaantuliaiset

Henkilöt: Hannu, Paula, Ben, Jaana, Jussi, Pirjo

Hannu ja Paula ovat vuokranneet yhteisen asunnon. He ovat muuttaneet siihen joitakin päiviä sitten, ja nyt heillä on tupaantuliaiset.

PAULA: Olkaa hyvä ja **ottakaa** pöydältä salaattia. Ja **kaatakaa** itsellenne myös viiniä.

HANNU: Jääkaapissa on oluttakin, jos joku haluaa.

JAANA: Tämä on kyllä tosi kiva asunto. On varmasti mukavaa, kun on kaksi huonetta.

...

(SUKITI2, s. 168)

Esimerkki 12 sisältää yhteensä kolme monikon 2. persoonan imperatiivimuotoa. Olen kuitenkin rajannut niistä *olla*-verbin muodostaman imperatiivin aineistoni ulkopuolelle, sillä kokemukseni mukaan opiskelijat oppivat sen kohteliaisuusfraasina eivätkä niinkään mieti sen tarkempaa muotoa ja niin sanottua sanasta sanaan merkitystä. *Ottaa*- ja *kaataa*-verbien monikon 2. persoonan imperatiivit ovat kuitenkin selkeitä kehotuksia.

#### 3.1.4 Pyyntö

Imperatiivimuotoisia pyyntöjä löytyy aineistostani yhteensä 10 kappaletta ja pyyntö esitellään imperatiivin mahdollisena merkityksenä kolmessa eri oppikirjassa. Aineistoni 10 pyynnöstä puolet löytyy *Suomi sujuvaksi 1* -oppikirjasta, josta on myös seuraava esimerkki.

### ESIMERKKI 13

TORILLA

...

- Päivää!
- Päivää!
- Onko tämä kala tuoretta?
- Joo, on se. Se tuli aamulla.
- Mitäs se maksaa kilo?
- 3 euroa 50 senttiä.
- No, **pistä** semmoinen runsas kilo.
- 4 euroa ja 50 senttiä.

(SUSU, s. 59)

Esimerkki 13 on hyvin epätyypillinen dialogi aineistossani. Se on ainoa, jossa asiointitilanteessa annetaan esimerkki imperatiivimuodon käytöstä pyyntönä. Kaikissa muissa aineistoni asiointitilanteissa pyyntöä ilmaistaan esimerkiksi konditionaalimuodolla tai *-ko*-kysymyksellä. Esimerkissä 13 imperatiiviin ei myöskään ole lisätty liitepartikkelia lisäämään kohteliaisuutta. Oman kielikäsitykseni mukaan esimerkki 13 on kuitenkin hyvin autenttinen kuvaus suomalaisten asioinnissa käyttämistä kielellisistä keinoista.

### 3.1.5 Ohje

Aineistostani löytyy yhteensä 12 imperatiivimuotoa, jotka ovat ohjeita. Ne esiintyvät kuitenkin vain yhden oppikirjan yhdessä dialogissa. Tässä keskustelussa äiti ja poika leipovat.

### ESIMERKKI 14

...

- **Ota** Janne kaapista iso muovinen kulho. **Mittaa** kulhoon sitten viisi desilitraa maitoa ja **lämmitä** sitä mikrossa pari minuuttia. Älä lämmitä maitoa liikaa, ettei se sitten polta hiivaa.

Katri mittaa toiseen astiaan vehnä jauhot. Hän pehmittää myös margariinin mikrossa.



- **Liuota** sitten hiiva maitoon. **Lisää** teelusikallinen suolaa ja kaksi desiä sokeria sekä yksi ruokalusikallinen kardemummaa. **Sekoita** ja **riko** joukkoon yksi kananmuna.

Kun Janne on valmis, Katri kaataa kulhoon vähän vehnä jauhoja ja sekoittaa ne puuhaarukalla taikinaan. Sitten hän käärii hihan ylös, jotta voi alkaa käsin vaivata taikinaa.

- No, niin. **Kaada** tänne vehnä jauhoja, mutta älä laita heti kaikkia. Minä vaivaan välillä taikinaa.

...

Katri antaa Jannelle ohjeita.

- **Katso** näin. **Ota** pieni pala taikinaa ja **pyöritä** sitä käden ja pöydän välissä.

- Tämä on vaikeaa. Tämä on ihan ruma ja soikea. Miten sinun pullat ovat kaikki kauniita ja pyöreitä?

- Älä välitä. Harjoittelu tekee mestarin, vastaa Katri ja nauraa.

...

(HYME, s. 130 - 131)

Tässä *Hyvin menee!* -kirjan kappaleessa onkin selkeästi tarkoitus esitellä runsaasti imperatiivimuotoja. Ennen vuoropuhelun alkua lukijalle tehdään kielellisesti selväksi, että keskustelu käydään äidin ja pojan välillä.

Ohjeissa tyypillisesti käytetään imperatiivia (ISK 2008: 1647) ja uskon imperatiivimuotoisten ohjeiden puuttumisen muiden oppikirjojen dialogeista selittyvän yksinkertaisesti sillä, että näissä oppikirjoissa ei ole koettu tarpeelliseksi esitellä ohjeiden malleja ollenkaan.

### 3.1.6 Ehdotus

Imperatiivimuotoisia ehdotuksia löytyy aineistostani runsaasti. Ehdotuksia on yhteensä 48 kappaletta. Ne ovat monipuolisia ja kohdistuvatkin yksikön 1. persoonan lisäksi usein myös monikon 1. persoonaan ja joskus monikon 2. persoonaan. Aineistoni dialogeissa monikon 1. persoonan imperatiivimuoto on

aina sen puhekielinen muoto. Monikon 1. persoonan vanhempi imperatiivimuoto ei esiinny aineistossani ollenkaan, ja se onkin nykyisin arkaainen (ISK 2008: 1656). Ehdotuksista 10 kohdistui yksikön 1. persoonaan, 3 monikon toiseen persoonaan ja puhekielen monikon 1. persoonan ehdotuksia oli yhteensä 35 eli reilusti yli puolet.

Aineistoni dialogeissa välitetään siis kielenoppijalle malli, jonka mukaan ehdotukselle on tavallista, että se kohdistuu myös ehdottajaan itseensä. Ehdotetaan esimerkiksi yhteistä tekemistä.

### ESIMERKKI 15

Leikitään!

Sarin kaverit ovat Sarin luona.

Sari: **Leikitään** jotain!

Tiina: Joo, **aletaan** vaikka *Mitä tiedät minun ystävästäni?*

Leena: Joo, aletaan vaan! Mä voin mennä ulos.

...

(ALE, s. 91)

Esimerkissä 15 on yhteensä kolme monikon 1. persoonan puhekielen imperatiivimuotoa, joista kaksi ovat ehdotuksia. Ensin Sari ehdottaa leikkimistä, johon Tiina ensin suostuu ja samassa repliikissä tekee oman ehdotuksensa leikistä. Kolmas 1. persoonan imperatiivi ei ole enää ehdotus, vaan kyseessä on ehdotuksen vastaanottaminen ja tässä tapauksessa hyväksyminen.

Toiseksi eniten ehdotuksen malleja annettiin yksikön 2. persoonaan kohdistuvista ehdotuksista.

### ESIMERKKI 16

Mitä teit viikonloppuna?

...

Olga: Aijaa, tosi kiva! Käyttkö usein kirpputorilla?

Pedro: No, silloin tällöin. Se vähän riippuu siitä, jaksammeko herätä ajoissa ja onko Hannalla töitä.

Olga: Minäkin pidän kirpputorilla käymisestä, mutta viime kerrasta on jo kauan.

Pedro: **Tule** ensi kerralla mukaan! Menemme varmasti jo viikon päästä uudelleen, koska eilen emme ehtineet kiertää koko kirpputoria.

Olga: Joo, tulen mielelläni.

...

(SUME2, s. 122)

Esimerkissä 16 keskustelevat toisilleen jo entuudestaan tutut ihmiset, jotka ovat ystäviä keskenään ja tämä on kirjan käyttäjälle selvä asia. Ystävien ja tuttujen välisissä arkikeskusteluissa imperatiivi on varsin yleinen direktiivin muoto (Lauranto 2013: 170).

Joitkin aineistoni ehdotuksista kohdistettiin myös monikon 2. persoonaan ja niille oli tyypillistä, että ne lähentelivät merkitykseltään kutsua.

#### ESIMERKKI 17

Elokuviin

Henkilöt: Ben, Hannu, Jussi, Sirkku

...

Hannu: Mutta kuulkaa, minä ja Ben menemme tänään elokuviin. Elokuvateatteri Victoriassa menee *Tarzan ja Jane* 3. **Lähtekää** tekin! Se on varmasti hyvä.

Jussi: Ei mikään huono ajatus!

Sirkku: Minä en voi lähteä, mutta mene sinä vain, Jussi.

(SUKITI, 84)

Esimerkin 17 ehdotus kohdistetaan sekä Jussille että Sirkulle ja he reagoivat ehdotukseen vastaamalla, että pitävät ajatusta hyvänä.

Huomionarvoista on, että aineistoni dialogeissa ei annettu yhtäkään mallia imperatiivimuotoisesta ehdotuksesta, johon olisi liitetty liitepartikkeli, vaikka ehdotuksia löytyykin lähes 50 kappaletta.

### 3.1.7 Toivotus

Imperatiivimuotoisia toivotuksia aineistoni dialogeista löytyy vain neljä. Syy tähän on luultavasti se, että monet toivotukset, joita alkeisopiskelijat oppivat eivät sisällä verbejä. *Nuku/nukkukaa hyvin* -toivotus on kuitenkin melko yleinen ja se saattaakin esiintyä oppikirjassa esimerkiksi erillisessä puhekuplassa eikä näin ole osa dialogia ja on siksi rajautunut aineistoni ulkopuolelle.

Yhteensä aineistossani esiintyy siis neljä toivotusta, joista kaksi on juuri *nuku/nukkukaa hyvin* -toivotuksia. Kaksi muuta toivotusta ovat samassa *Hyvin menee!* -kirjan kappaleen dialogissa.

#### ESIMERKKI 18

Sairaalassa

...

Tero ja Pasi juttelevat vielä vähän aikaa. Tero aikaa lähteä kotiin.

Tero: No, **yritä** jaksaa. Taidat olla jo ylihuomenna kunnossa.  
Nähdään sitten ensi viikolla yliopistolla. **Parane** pian!

Pasi: Kiitti. Joo nähdään. Hei hei!

Tero: Heippa!

(HYME, s. 70)

Esimerkin 18:n molemmat toivotukset ovat yksikön 2. persoonan imperatiivissa ja ovat osa toisilleen tuttujen nuorten keskustelua. Toivotuksista jälkimmäinen *parane pian* on luultavasti konventionaalistuneempi kuin sitä edeltävä *yritä jaksaa*.

### 3.1.8 Kutsu

Ehdotus ja kutsu voivat usein olla hyvin lähellä toisiaan eikä rajanveto niiden välillä ole itsestään selvä eikä aina edes tarpeellinen. Lähdekirjallisuuteni ei anna kutsusta imperatiivimuotoisia esimerkkejä ja omasta aineistostanikin olen tulkinut vain yhden imperatiivimuodon kutsuksi.

## ESIMERKKI 19

### JUTTELUA

...

- Mitä aiot tehdä viikonloppuna?
- Minä vai? Minä lähden mökille. Entäs sinä? Mitä sinä aiot tehdä?
- En mitään erityistä. Perjantaina minä käyn jumpassa, ja lauantaina minä menen ehkä teatteriin. Sunnuntaina minä olen vain kotona, luen ja käyn kävelyllä. Illalla minä käyn saunassa. Minulla on sunnuntaisin (= aina sunnuntaina, joka sunnuntai) saunavuoro. **Tule** joskus saunaan - vaikka ensi sunnuntaina!
- Oi! Kiitos kutsusta! Minä tulen oikein mielelläni.

(SUSU, s. 94)

Esimerkissä 19 tulkitseen imperatiivin kutsuksi, koska toinen keskustelijoista erityisesti kiittää kutsusta. Kutsun merkitystä puoltaa myös se, että vaikka lauseen alku onkin melko yleinen "*Tule joskus saunaan*", puhuja kuitenkin täydentää sitä ehdottamalla tiettyä aikaa.

### 3.1.9 Huomionkohdistin

*Kuulla*-verbin imperatiivimuoto on vakiintunut myös adverbiksi ja vielä tarkemmin huomionkohdistimeksi (ISK 2008: 858). Näitä muotoja ja merkityksiä esiteltiin aineistossani melko runsaasti. *Kuulla*-verbi jokin imperatiivimuoto esiintyi huomionkohdistimen merkityksessä aineistossani 22 kertaa. Näistä muodoista suurin osa oli yksikön 2. persoonan imperatiivissa. *Suomen mestari* -oppikirja oli ainoa kirja, joka ei esitellyt *kuulla*-verbin imperatiivia huomionkohdistimena ollenkaan. Muissa oppikirjoissa se esiintyi vähintään kolmessa eri dialogissa.

## ESIMERKKI 20

Pikkujoulu

Henkilöt: Ben, Hannu

Ben keittää riisipuuroa. Hannu siivoaa.

BEN: Tämä puuro on kai nyt valmista.  
 HANNU: Hyvä. Joko sinä panit siihen suolaa?  
 BEN: En pannut, mutta minä panen sitä heti.  
 HANNU: Sano ensin, onko täällä kaikki niin kuin kaiken pitää olla. Paula ja Jaana ja kaikki muutkin tulevat varmasti pian.  
 BEN: Täällä näyttää todella hyvältä. Mutta **kuule**, miksi sinä et ostanut meille joulukuusta, kun sinä kävit torilla?  
 HANNU: Ne maksoivat niin paljon. Pienikin kuusi oli viisitoista euroa.  
 (SUKITI1, s. 179)

Aineistoni dialogeissa *kuulla*-verbin imperatiivimuoto esiintyi sekä puheenvuoron alussa että sen sisällä, niin kuin esimerkissä 20. Huomionkohdistin puheenvuoron sisällä antaa opiskelijalla mallin myös aiheen vaihtamiseen kesken oman puheenvuoron.

*Suomen kielen tikapuut* -kirjoissa on lisäksi annettu malli *-hAn*-liitepartikkelin liittämisestä huomionkohdistimena toimivan *kuulla*-verbin yksikön 2. persoonan imperatiivimuotoon.

### 3.2 IMPERATIIVI VIERUSPARIN JÄLKIJÄSENEÄ

Imperatiivi ei ole vierusparin jälkijäsenenä ollenkaan tavaton ja tässä aluvuossa analysoin näitä tilanteita. Imperatiivit on jälleen jaettu alalukuihin merkityksensä mukaan.

#### 3.2.1 Neuvo

Kaikissa aineistoni dialogeissa imperatiivimuotoinen neuvo oli vierusparin jälkijäsenenä. Joku keskusteluun osallistujista siis aina pyysi neuvoa ja neuvo toimi vastauksena. Imperatiivimuotoisia neuvoja aineistostani löytyi yhteensä 11

kappaletta. Nevoja esiintyi kolmessa eri oppikirjassa, *Aletaan!-, Suomen kielen tikapuut - ja Suomen mestari -*kirjoissa. Kahdessa dialogissa neuvottiin tietä.

### ESIMERKKI 21

Miten löydän perille?

...

- Anteeksi, voitteko sanoa, missä päin on Koivurannantie?
- Koivurannantie? Hetkinen... Se on tuolla vasemmalla, tuon ison rakennuksen takana. **Menkää** ensin suoraan eteenpäin ja sitten vasemmalle.
- Kiitos.
- Ei kestä.

...

(ALE, s. 60)

Esimerkistä 21 ei käy ilmi, ketkä puhuvat keskenään, mutta tästä esimerkistä ja muista *Miten löydän perille?* -otsikon alle sijoitetuista pikkudialogeista voi päätellä, että keskustelu käydään toisilleen ennestään tuntemattomien henkilöiden välillä. Myös esimerkin monikon 2. imperatiivimuodon käyttäminen kielii siitä, että neuvoja antaa neuvoa tuntemattomalle ja teitittelystä päätellen mahdollisesti vanhemmalle henkilölle.

Esimerkissä 22 nuori mies taas neuvoo naapurin lapsille, mihin he voivat viedä tavaroita hänen muuttokuormastaan. Tässäkin dialogissa siis lapset ensin kysyvät, mitä voivat tehdä.

### ESIMERKKI 22

...

- |        |   |
|--------|---|
| Emma:  | Tarvitsetko apua?   |
| Pedro: | Joo, kiitos. <b>Vie</b> sinä tämä lamppu pöydälle olohuoneeseen.  |
| Kalle: | Entä minä? Mitä minä voin tehdä?  |
| Pedro: | No, <b>ota</b> tuo pieni laatikko ja vie se keittiöön. Minä kannan nämä tuolit. Käyn ensin kellarissa ja tulen sitten ylös. |

...

(SUME1, s. 108)

*Suomen mestari* -kirjoissa seurataan samojen hahmojen arkea. Lukijalle on siis tiedossa, että Emma ja Kalle ovat lapsia, jotka asuvat samassa talossa, johon Pedro muuttaa. Pedro voi luultavasti tässä esimerkissä käyttää imperatiivimuotoja ensinnäkin siksi, että lapset ovat ensin tarjonneet apuaan ja pyytäneet saada neuvoja siitä, miten voivat auttaa ja toisekseen siksi, että Pedro on lapsia vanhempi.

### 3.2.2 Lupa

Imperatiivimuoto saa luvan merkityksen neljän eri oppikirjan dialogeissa, vain *Suomen mestari* -kirjoissa ei anneta mallia imperatiivimuotoisesta luvasta. Lupamerkityksisiä imperatiiveja löytyy yhteensä 9 kappaletta.

#### ESIMERKKI 23

Terhi vastaa kysymyksiin

Eräänä iltana Kukkoloilla soi ovikello. Terhi avaa oven.

Maarit: Hyvää iltaa. Olen Maarit Vanhala Suomen Gallupista. Teemme tutkimusta ystävyys-suhteista. Onko teillä hieman aikaa vastata muutamaan kysymykseen?

Terhi: No, jos se ei vie kauan. **Tule** sisään.

...

(HYME, s. 136)

Esimerkissä 23 lupa annetaan pelkällä imperatiivimuodolla. Luvan antamiselle on yleistä, että imperatiivimuotoisen verbin lisäksi sen yhteydessä käytetään *vain*-sanaa tai sen puhekielistä *vaan*-vastinetta (ISK 2008: 1674). Myös aineistoni dialogeissa tämä on varsin yleinen: kuudessa yhdeksästä imperatiivimuotoisesta luvasta käytetään lisäksi *vain*- tai *vaan*-sanoja.



#### ESIMERKKI 24

TYÖKAVERIT JUTTELEVAT (puhekieltä)

...

- Onks toi (= tuo) sun (= sinun) puhelin?
- Joo, on se. Sori! Mä unohdin panna sen äänettömälle. Kukahan se on? Voinks mä vastata tähän?
- Joo, **vastaa vaan** siihen. Mä voin odottaa vähän aikaa.

(SUSU, s. 201)

Esimerkki 24 on puhekielinen esimerkki luvan antamisesta imperatiivimuotoa ja *vain*-partikkelia käyttämällä.

#### 3.2.3 Lupautumisen vastaanotto

Myös lupautumisen vastaanottoa voidaan ilmaista imperatiivimuodolla. Tällaisia tapauksia löytyy aineistossani yhteensä 2 kappaletta ja ne ovat *Hyvin menee! 1* - ja *Suomi sujuvaksi 1* -kirjoissa.

#### ESIMERKKI 25

HETKINEN VAIN! (puhekieltä)

...

- Moi Heidi! Täs (= tässä) on Jenni. Mitäs kuuluu? Sori, et (=että) mä soitin tähän numeroon, mut (= mutta) sun (=sinun) kännykkä oli kiinni.
- No, ei se mitään. Mulla (= minulla) on kyl (= kyllä) just (= juuri) nyt yks asiakas. Mä en voi puhuu (= puhua) kauan.
- Mä sanon ihan nopeesti (= nopeasti). Lähdet(kö) sä illalla ulos? Mennään johonkin baariin!
- En mä taida jaksaa lähtee (= lähteä). Mä oon (= olen) töissä kuuteen asti.
- No, meet (= menet) kotiin lepäämään vähäks aikaa, syöt vähän jotain ja vaihdat sit (= sitten) vaatteet. Älä syö liikaa! Mennään ensiks yhdessä syömään johonkin ravintolaan ja sit (= sitten) johonkin baariin!
- En mä taida nyt lähtee (= lähteä). Mä iin hirveen (= hirveän) väsynyt. Mut (= mutta) kuule, mä soitan sulle (= sinulle) vähän ajan kuluttua. Ehkä mua

(= minua) huvittaakin sit (= sitten) vähän myöhemmin. Mä soitan sulle kohta.

- Okei! Mieti vähän aikaa! **Soita** sitte(n)!
- Joo. Mä soitan kyl (= kyllä) pian. Hei sitte(n)!
- Hei, hei!

(SUSU, s. 207)

Esimerkissä 25 lupautumisen vastaanotto ilmaistiin yksikön 2. persoonan imperatiivimuodolla. Molemmat aineistoni lupautumisen vastaanotot liittyvät tilanteisiin, joissa toinen keskustelijoista lupaa pitää yhteyttä, eli lupaa soittaa keskustelukumppanilleen kuten esimerkissä 25 tai lupaa tavata hänet.

### 3.2.4 Ehdotuksen vastaanotto

Imperatiivimuotoisia ehdotuksen vastaanottoja löytyi aineistostani yhteensä 20 kappaletta. Aineistoni jokaisessa oppikirjassa annettiin vähintään kaksi mallia imperatiivimuotoisesta ehdotuksen vastaanotosta.

#### ESIMERKKI 26

SATAA (puhekieltä)

...

- Miks aina on tällanen (= tällainen) kauhee (= kauhea) ilma. Aina vaan sataa.
- Älä viitsi valittaa. Mennään illalla ulos! Ravintola Fiestassa on salsailta. Siellä on yleensä kova meno!
- No, **mennään vaan!** Mikäs orkesteri siellä soittaa?

(SUSU, s. 194)

Kuten esimerkissä 26 myös kahdeksassa muussa, eli lähes puolessa aineistoni ehdotuksen vastaanoton ilmauksessa on imperatiivimuotoisen verbin lisäksi myös *vain*-sana tai sen puhekielinen *vaan*-vastine.

Aineistossani ehdotuksen myönteisenä vastaanottona on usein juuri puhekielen monikon 1. persoonan imperatiivi.

### ESIMERKKI 27

- Pirkko: No niin, nyt on sitten tämäkin asia selvä. Mitäs sitten?  
Jatketaanko lastenosastolle vai käydäänkö ensin kahvilla?
- Olga: Mennään kahville! Tuolta yläkerran kahvilasta saa tosi hyviä leivoksia.
- Pirkko: Okei, **mennään!**
- (SUME2, s. 249)

Lisäksi huomionarvoista on, että kuten esimerkissä 27, myös muissa aineistoni esittelemissä ehdotuksissa, ja näin luonnollisesti myös ehdotuksen vastaanoton malleissa, on usein käytetty paitsi puhekielen monikon 1. persoonan imperatiivia myös usein nimenomaan *mennä*-verbiä.

### 3.2.6 Suostuttelu

Suostuttelu ei ole tyypillinen vierusparin jälkijäsen ja mielestäni sen voi ajatella toimivan myös etujäsenenä. Tässä tutkimuksessa analysoin suostuttelun jälkijäseneksi, sillä koen sen toimivan ikään kuin ehdotuksen tai kehotuksen hylkäämisen jälkijäsenenä.

Imperatiivimuotoisia suostutteluja aineistostani löytyi kaksi. Ne esiintyvät *Aletaan!/-* ja *Suomi sujuvaksi 1* -oppikirjojen dialogeista.

### ESIMERKKI 28

Nähdään taas joskus!

...

- Lähtekää nyt ulos! On kaunis ilma.
- Niin on, mutta meidän täytyy lukea tenttiin.
- **Tulkaa** nyt vain! Raitis ilma tekee hyvää teille.
- Olisi kyllä hauska olla välillä vähän ulkona. Mennäänkö?

...

(ALE, s. 92)

Kummassakaan aineistoni suostuttelun sisältävässä dialogissa lukijalle ei ole selvillä, ketkä keskustelevat. Kuten esimerkissä 28 myös toisen aineistoni suostuttelun yhteydessä on käytetty *nyt*-partikkelia vahvistamassa suostuttelun voimakkuutta. Lisäksi esimerkissä 28 on käytetty *vain*-partikkelia ja tämä onkin varsin tavallista imperatiivimuotoisen suostuttelun yhteydessä (ISK 2008: 1674).

### 3.2.7 Vahvasti samanmielinen vastaus

Vahvasti samanmielisissä vastauksissa voidaan käyttää imperatiivin positiivisia ja negatiivisia muotoja kuten esimerkiksi "*Sano muuta!*" tai "*Älä muuta sano!*". Aineistostani tällaisia malleja löytyy yhteensä 3 kappaletta ja ne löytyvät kahdesta oppikirjasta, *Suomen mestari* - ja *Hyvin menee! 1* -kirjoista.

#### ESIMERKKI 29

Terveiset Turkista

...

Tuula: Lento oli lauantaina illalla. Päivällä olimme veneretkellä. Opas sanoi, että ehdimme takaisin hotellille viideksi, mutta veneen moottori hajosi, kun olimme kaukana merellä!

Hanna: Eikä?! Olipa teillä huono onni!

Tuula: **Sanopa** muuta! No, ensin kapteeni yritti korjata konetta itse, mutta sitten hän luovutti ja järjesti meille kuljetuksen toisella veneellä. Odotimme kuitenkin uutta venettä melkein kaksi tuntia.

...

(SUME2, s. 12)

Kuten esimerkissä 29 myös kahdessa muussa vahvasti samanmielisessä ilmauksessa on *sanoa*-verbin imperatiivimuodon lisäksi käytetty myös *-pA-* tai *-s-*liitepartikkelia.

### 3.2.8 Päivittely

Imperatiivia käytettiin aineistossani päivittelyn merkityksessä vain *Suomi sujuvaksi* -kirjassa ja siinäkin vain yhden kerran.

#### ESIMERKKI 30

MINUSTA HÄN ON LOISTAVA PIANISTI

...

- Prode esiintyy ensi kuussa jäähallissa.
- **Älä** nyt! Ihanko totta! Mutta kaikki liput on jo varmasti loppuunmyyty.
- No, minulla on kaksi vapaalippua. Kiinnostaako sinua lähteä?
- Ei voi olla totta! Tietysti minä olen kiinnostunut! Tämä oli todella mukava yllätys!

(SUSU, s. 39)

Esimerkissä 30 päivittelyä ilmaistaan pelkällä imperatiivin kieltosanalla. Omassa tutkimuksessaan Valma Yli-Vakkuri (1986: 217) antaa esimerkkejä vain myönteisen imperatiivimuodon käyttämisestä päiviteltäessä, mutta mielestäni esimerkin 30 imperatiivin kieltosana yhdistettynä *nyt*-partikkeliin ilmaisee selkeästi päivittelyä.

### 3.3 VERTAILUA OPPIKIRJOJEN VÄLILLÄ

Aineistoni oppikirjoissa on vaihteleva määrä dialogeja ja luonnollisesti myös imperatiivimuotoja. Seuraava taulukko selventää eroja oppikirjojen välillä.

**TAULUKKO 2**

	<i>Aletaan!</i>	<i>Suomen mestari 1 ja 2</i>	<i>Hyvin menee! 1</i>	<i>Suomen kielen tikapuut 1 ja 2</i>	<i>Suomi sujuvaksi 1</i>
dialogeja yhteensä	37	17	35	41	37
imperatiiveja yhteensä	78	21	59	50	58

Kuten taulukosta 2 selviää, on *Suomen mestari 1 ja 2* -kirjoissa lähes puolet vähemmän dialogeja kuin aineistoni muissa kirjoissa ja myös yli puolet vähemmän imperatiivimuotoja. Aineistoni alkeisoppikirjat ovatkin sisällöltään erilaisia; Toisissa keskitytään lähes yksinomaan dialogeihin, kun taas toisissa on myös paljon kertovaa tekstiä ilman vuoropuheluja. Ei siis ole luotettavaa tehdä päätelmiä aineistosta pelkästään imperatiivien lukumäärän pohjalta, vaan imperatiivien lukumäärä tulee suhteuttaa dialogien kokonaismäärään.

**TAULUKKO 3**

	<i>Aletaan!</i>	<i>Suomen mestari 1 ja 2</i>	<i>Hyvin menee! 1</i>	<i>Suomen kielen tikapuut 1 ja 2</i>	<i>Suomi sujuvaksi 1</i>
imperatiivien määrä yhtä dialogia kohden	1,95	1,25	1,70	1,20	1,55

Taulukko 3 havainnollistaa, kuinka monta imperatiivimuotoa kussakin kirjassa on yhtä dialogia kohden. Tästä selviää, että *Suomen kielen tikapuut* -kirjoissa on vähiten imperatiivimuotoja suhteessa dialogien määrään. Ero sen ja *Aletaan!*-kirjan, jossa imperatiivimuotoja on eniten suhteessa dialogien määrään, välillä ei kuitenkaan ole huomattava. Kaikissa aineistoni kirjoissa on enemmän kuin yksi mutta vähemmän kuin kaksi imperatiivia dialogia kohden. Erot kirjojen välillä imperatiivimuotojen määrän suhteen eivät siis ole niin kovin suuria.

Opettajana minua kiinnostaa imperatiivimuotojen määrän lisäksi erityisesti muotojen laatu, eli se, kuinka monipuolisesti eri alkeisoppikirjat esittelevät erilaisia merkityksiä imperatiivimuodoille.

#### TAULUKKO 4

	<i>Aletaan!</i>	<i>Suomen mestari 1 ja 2</i>	<i>Hyvin menee! 1</i>	<i>Suomen kielen tikapuut 1 ja 2</i>	<i>Suomi sujuvaksi 1</i>
imperatiivien eri merkitysten lukumäärä	9	5	12	9	12

Taulukko 4 havainnollistaa, että *Hyvin menee! 1* ja *Suomi sujuvaksi 1* -kirjoissa on yli kaksi kertaa enemmän erilaisia merkityksiä imperatiivimuodoille kuin *Suomen mestari* -kirjoissa. Toisin sanoen nämä kaksi kirjaa tarjoavat kaksi kertaa enemmän malleja imperatiivin mahdollisesta käytöstä kuin *Suomen mestari 1 ja 2* -oppikirjat. *Aletaan!* ja *Suomen kielen tikapuut* -kirjat sijoittuvat imperatiivien eri merkitysten lukumääriä vertailtaessa näiden ääripäiden väliin. Ne ovat lähes yhtä kaukana vähiten ja eniten malleja tarjonneista alkeisoppikirjoista.

Näiden laskelmien valossa *Hyvin menee! 1* -oppikirja antaisi kielenoppijalle monipuolisimman kuvan imperatiivimuotojen käyttömahdollisuuksista. Kirjassa on toiseksi eniten imperatiivimuotoja dialogia kohden ja se esittelee *Suomi sujuvaksi 1* -kirjan ohella eniten erilaisia merkityksiä imperatiivimuodoille.

Jos kuitenkin otetaan huomioon myös monipuolisten persoonamuotojen esittely, ei *Hyvin menee! 1* -oppikirja olekaan niin monipuolinen. Seuraava taulukko havainnollistaa, miten imperatiivin eri persoonamuodot ovat edustettuina eri oppikirjoissa.

**TAULUKKO 5**

	<i>Aletaan!</i>	<i>Suomen mestari 1 ja 2</i>	<i>Hyvin menee! 1</i>	<i>Suomen kielen tikapuut 1 ja 2</i>	<i>Suomi sujuvaksi 1</i>
yks. 2. pers.	46	11	34	37	46
mon. 1. pers.	27	10	24	5	11
mon. 2. pers.	5	-	1	8	1

Taulukosta 5 on nähtävissä, että monikon 2. persoonan imperatiivin osalta *Hyvin menee! 1* -oppikirja jää *Aletaan!* ja *Suomen kielen tikapuut* -kirjojen varjoon. Nämä kaksi esittelevät melko paljon myös monikon 2. persoonan imperatiivimuotoja, kun taas *Hyvin menee! 1* -kirja esittelee vain yhden. Toisaalta *Suomen kielen tikapuut* -kirja sekä *Suomi sujuvaksi 1* -kirja esittelevät muihin kirjoihin verrattuna suhteellisen vähän monikon 1. persoonan puhekielen imperatiiveja.



*Suomen mestari* taas esittelee tätä muotoa suhteessa eniten. Lähes puolet kirjojen imperatiiveista on monikon 1. persoonan puhekielen imperatiivissa.

Liitepartikkeleja käytettiin kohteliaisuusstrategina kaikissa aineistoni oppikirjoissa vähintään kerran. Eniten niitä käytettiin *Hyvin menee! 1* -kirjassa, jossa liitepartikkeli esiintyi kymmenen imperatiivimuodon yhteydessä ja toiseksi eniten *Aletaan!*-kirjassa, jossa liitepartikkeleja oli yhteensä neljä. Muissa kirjoissa liitepartikkeli esiintyi kerran.

Eräänlaisena kultaisen keskitien alkeisoppikirjana voisi siis pitää *Aletaan!*-kirjaa, jonka jokaisessa dialogissa on keskimäärin lähes kaksi imperatiivimuotoa, eli eniten aineistoni kirjoista. Lisäksi kirja esittelee imperatiivimuodoille keskivertomäärän erilaisia merkityksiä ja sisältää myös monikon 2. persoonan imperatiivimuotoja sekä runsaasti myös monikon 1. persoonan puhekielen imperatiivimuotoja. Lisäksi kirjassa on neljä kohteliaisuusstrategiana toimivaa liitepartikkeliä.

### 3.4 POHDINTAA

Aineistossani tarjotaan kokonaisuudessaan melko monipuolisia malleja imperatiivin käyttöön. Oman kielikäsitteykseni valossa tämä kielii suomen kielen jokseenkin totuudenmukaisesta mallintamisesta. Monet aineistoni dialogeista, joissa käytetään imperatiivimuotoja, ovat juuri niin sanottuja otteita toisilleen tuttuja ihmisten välisestä kanssakäymisestä ja tällaisissa tilanteissa imperatiivin käyttö onkin suomen kielessä varsin luontevaa (Lauranto 2013: 170).

Mielenkiintoista on kuitenkin monikon 2. persoonan imperatiivimuotojen niukkuus. Niitä esiintyy koko aineistossa yhteensä vain 15 kappaletta. *Suomen kielen tikapuut* -kirja on aineistossani harvinaisuus, se esittelee selkeästi eniten monikon 2. persoonan muotoja suhteessa muihin aineistoni kirjoihin. Nämä imperatiivimuodot saavat kirjassa kehotuksen lisäksi myös kiellon ja ehdotuksen

merkityksiä. Käsittääkseni monikon 2. persoonan imperatiivi on suhteellisen frekventti muoto ja olenkin jokseenkin yllättynyt siitä, että kolmessa aineistoni kirjassa se esiintyy vain kerran tai ei kertaakaan.

Huomiota herättävää on mielestäni myös imperatiivimuotoisten neuvojen puuttuminen kokonaan kahdesta oppikirjasta. Nämä oppikirjat, *Hyvin menee! 1* ja *Suomi sujuvaksi* olivat vielä lisäksi juuri ne kaksi oppikirjaa, jossa esiteltiin aineistostani monipuolisimmin erilaisia merkityksiä imperatiiville. Lisäksi molemmissa kirjoissa oli erillisiä dialogeja, joiden aiheena oli nimenomaan suunnan neuvominen. Mielestäni oli yllättävää, että yhtäkään neuvoa ei annettu imperatiivimuodolla.

Liitepartikkeleja käytetään aineistossani keskimäärin vähän, mutta tätä en pidä kovinkaan yllättävänä, sillä aineistoni koostuu nimenomaan alkeisopetukseen tarkoitettujen oppikirjojen dialogeista ja opintojen varhaisessa vaiheessa erilaisten liitepartikkelien käyttö saattaisi hämmentää opiskelijaa varsinkin jos kyseessä on ”suomea suomeksi” -kurssi. Tällä kurssilla opettaja ei saisi avattua liitepartikkelin merkitystä esimerkiksi käännöksen avulla.

Larjavaaran (1999: 7) mukaan Suomessa pyritään kohteliaisuuskäytänteiden osalta korostamaan yhteisöllisyyttä ja tietynlaista tuttuutta. Aineistoni perusteella näyttäisi siltä, että näitä malleja pyritään edentämään myös suomi toisena ja vieraana kielenä -opiskelijoille.

## 4 LOPUKSI

Suomea toisena ja vieraana kielenä opettaessani olen törmännyt ilmiöön, jossa opiskelija saattaa kyseenalaistaa opettajan esittelemät mallit kielenkäytöstä, jos on käynyt niin, ettei opiskelijan käytössä oleva kirja anna samanlaisia malleja. Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli siis selvittää, millaisia malleja erilaiset tällä hetkellä käytössä olevat suomi toisena ja vieraana kielenä -alkeisoppikirjojen dialogit antavat oppikirjan käyttäjälle imperatiivin käytöstä. Tarkoitus oli myös tuoda esille, mitkä oppikirjat esittelevät eniten imperatiivin käyttömahdollisuuksia ja millaisia kohteliaisuusstrategioita näiden yhteydessä mahdollisesti tuodaan esille. Tärkeää oli myös tehdä laskelmia siitä, mitkä kirjat tarjoavat eniten malleja imperatiivin käytöstä. Aineistokseni rajautui nimenomaan ”suomea suomeksi” -alkeisoppikirjat.

Tutkimuksessa selvisi, että imperatiivia ei aineistoni alkeisoppikirjoissa suinkaan esitellä vain käskyn muotona, vaan aineistoni oppikirjoissa imperatiivimuodot saivat yhteensä 16 eri merkitystä. Aineistoni oppikirjojen välillä oli kuitenkin eroja; *Hyvin menee! 1-* ja *Suomi sujuvaksi 1* -oppikirjat esittelivät imperatiivimuodoille kumpikin 12 eri merkitystä. *Aletaan!-* ja *Suomen kielen tikapuut* -kirjat taas 9 merkitystä, mutta *Suomen mestari* vain 5. Tämä selittyi osaltaan jo itsessään mielenkiintoisella huomiolla dialogien kokonaismäärästä; *Suomen mestari* -sarjan kirjoissa oli yhteensä 17 dialogia, kun taas kaikkien muiden aineistoni kirjojen dialogien määrä oli 35:n ja 41:n välillä.

Ehdottomasti yleisin imperatiivimuodon merkitys oli kehotus. Aineistoni imperatiivimuodoista kolmasosan merkitys oli kehotus. Toiseksi yleisin oli ehdotus ja vasta sen jälkeen käsky.

Kohteliaisuusstrategioiden käytössä imperatiivimuotojen yhteydessä oli kirjoissa eroja. Runsaimmin erilaisten liitepartikkelien käyttöä mallinsi *Hyvin menee! 1* -kirja ja myös *Aletaan!-*oppikirja tarjosi useampia malleja. Muissa oppikirjoissa liitepartikkeleja oli vain yksi.

Erityisen mielenkiintoista olisi tulevaisuudessa selvittää, miten nämä alkeisoppikirjojen antamat mallit imperatiivin käytöstä suhteutuvat todelliseen arkipäiväiseen suomenkieliseen kanssakäymiseen. Tärkeäähän on antaa opiskelijoille malleja todellisesta kielenkäytöstä. Olisi kiinnostavaa vertailla alkeisoppikirjojen dialogeissa esitettyjä tilanteita ja keskusteluja samankaltaisiin autenttisiin tilanteisiin ja keskusteluihin ja selvittää, kuinka hyvin alkeisoppikirjojen dialogit todella vastaavat todellisuutta.

## LÄHTEET

### AINEISTO

- BESSONOFF, SALLI-MARJA – HÄMÄLÄINEN, EILA 2011: *Aletaan ja jatketaan!* (s. 1 - 131)  
Helsinki: Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- GEHRING, SONJA – HEINZMANN, SANNA 2010: *Suomen mestari 1*. Helsinki: Finn Lectura.
- GEHRING, SONJA – HEINZMANN, SANNA 2012: *Suomen mestari 2*. Helsinki: Finn Lectura.
- HEIKKILÄ, SATU – MAJAKANGAS PIRKKO 2008: *Hyvin menee! 1*. Helsinki: Otava.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 2007: *Suomen kielen tikapuut, alkeistaso 1*. Tampere: Tampere University Press.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 2007: *Suomen kielen tikapuut, alkeistaso 2*. Tampere: Tampere University Press.
- KENTTÄLÄ, MARJUKKA 2007: *Suomi sujuvaksi 1*. Helsinki: Yliopistopaino.

### KIRJALLISUUSLÄHTEET

- AALTO, EIJA – LATOMAA, SIRKKU – SUNI, MINNA 1997: Suomi toisena ja vieraana kielenä – Tutkittua ja keskusteltua – *Virittäjä* 101 s. 530–561.
- ALHO, IRJA - KAUPPINEN, ANNELI 2008: *Käyttökielioppi*. Helsinki: SKS
- BROWN, PENELOPE – LEVINSON, STEPHEN C. 1987: Politeness: Some universals in language usage. Cambridge: Cambridge University Press.
- GREEN, GEORGIA M. 1975: How to Get People to Do Things with Words: The Whimperative Question. – Peter Cole ja Jerry L. Morgan (toim.), *Syntax and semantics 3: Speech acts*. Vol 3 s. 107–142. New York: Academic Press.

- GRICE, H. PAUL 1975: *Logic and Conversation*. – Peter Cole ja Jerry L. Morgan (toim.), *Syntax and semantics 3: Speech acts*. Vol 3 s. 41–58. New York: Academic Press.
- HAKULINEN, AULI 1997a: Johdanto. – Liisa Tainio (toim.): *Keskustelun analyysin perusteet* s. 13–17. Tampere: Vastapaino.
- 1997b: Vuorottelujäsennys. – Liisa Tainio (toim.): *Keskustelun analyysin perusteet* s. 32–55. Tampere: Vastapaino.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- ISK = *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008.
- KOKKONEN, MARJA - TANNER, JOHANNA 2008: Kielitiedosta kielitaitoon. – Johanna Tanner & Marja Kokkonen (toim.): *Suomenopetus, kielitaito ja tutkimus*. Kakkoskieli 6 s. 9–19. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- LAMPINEN, ARJA 1990: Suomen kielen kohteliaisuusstrategiat – *Sananjalka* 32 s. 77–92. Suomen kielen seuran vuosikirja. Turku: Suomen kielen seura.
- LARJAVAARA, MATTI 1999: Kieli, kohteliaisuus ja puhuttelu. – *Kielikello* 2/1999 s. 4–10.
- LATOMAA, SIRKKU – TUOMELA, VELI 1993: Suomi toisena vai vieraana kielenä? – *Virittäjä* 97 s. 238–244
- LAURANTO, YRJÖ 2013: Suomen kielen imperatiivi – yksi paradigma, kaksi systeemiä – *Virittäjä* 117 s. 156–170
- LEECH, GEOFFREY N. 1983: *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- MATIHALDI, HILKKA-LIISA 1979: *Nykysuomen modukset osa 1 – Kvalitatiivinen analyysi*. Oulu: Oulun yliopisto.
- MUIKKU-WERNER, PIRKKO 1994: Miten suomalainen káskee ja kysyy – Impositiivit kielenopetuksen näkökulmasta. – Laurinen, Leena ja Luukka, Minna-Riitta (toim.): *Puhekulttuurit ja kielten oppiminen*. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA.

- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Porvoo: WSOY
- RAEVAARA, LIISA 1997: Vierusparit – Esimerkkinä kysymys ja vastaus. – Liisa Tainio (toim.): *Keskustelun analyysin perusteet* s. 75–92. Tampere: Vastapaino.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1997: Korjausjäsenitys. – Liisa Tainio (toim.): *Keskustelun analyysin perusteet* s. 111– 136. Tampere: Vastapaino
- TANNER, JOHANNA 2005: Uusi näkökulma kohteliaisuuden tutkimukseen. Kirja-arvio. – *Virittäjä* 109 s. 475–479
- 2008: S2-oppikirjojen dialogien tarkastelua. – Johanna Tanner & Marja Kokkonen (toim.): *Suomenopetus, kielitaito ja tutkimus*. Kakkoskieli 6 s. 163–189. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- 2012: *Rakenne, tilanne ja kohteliaisuus - Pyynnöt S2-oppikirjoissa ja autenttisissa keskusteluissa*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten kielten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku: Turun yliopisto.
- 2004: Politeness in Finland. Evasion at all cost. – Leo Hickey & Miranda Steward (toim.): *Politeness in Europe* s. 189–202. Clevedon: Multilingual Matters.

## VERKKOLÄHTEET

- Eurooppalainen viitekehys - [www.opf.fi/ops/perusopetus/taitotasoasteikko.doc](http://www.opf.fi/ops/perusopetus/taitotasoasteikko.doc)  
22.09.2013
- Tilastokeskus -  
[http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk\\_vaesto.html#vaestonmuutokset](http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#vaestonmuutokset)  
22.09.2013